

OGLV MAGAZINE

VERENIGING TOT BEHOUD VAN OUD, GROEN EN LEEFBAAR VOORSCHOTEN

Colofon

OLGV Magazine is een uitgave van de Vereniging tot behoud van Oud, Groen en Leefbaar Voorschoten.

Het verschijnt jaarlijks en wordt in december bij alle leden van OGLV bezorgd.

Website

www.oglv.nl

Redactie en advertenties

Nico Fennes
magazine@oglv.nl
06 38 71 67 05

Vormgeving

Mo van der Werf

Correctie

Ria Alleman

Productie

www.life-in-letters.nl

Bezorging

Tineke de Jong
bezorging@oglv.nl
071-561 61 13

Ledenadministratie

Bart van Oirsouw
ledenadmin@oglv.nl

Digitale Nieuwsbrief

nieuwsbrief@oglv.nl

INHOUD

Een nieuwe koers voor OGLV

'OGLV magazine, is dat van dat ziekenhuis uit Amsterdam?', vroeg iemand me onlangs. 'Nee, dat is een vereniging met een prachtig magazine over erfgoed in Voorschoten', was mijn antwoord. Het zette me wel aan het denken. Na 51 jaar was het dit voorjaar tijd om de balans op te maken over onze missie en toekomst. Op de ledenvergadering voor de zomer bleek veel steun voor de nieuwe koers, die we stap voor stap aanpakken. Wat blijft en wat gaat veranderen?

Activiteiten. De samen met het museum Voorschoten georganiseerde lezingen en maandelijkse excursies zijn een groot succes. Ze voorzien in een behoefte. Doorgaan dus.

Participatie. Ook onze inbreng bij de gemeente over ruimtelijke ontwikkelingen, de bakermat van OGLV 50 jaar geleden, blijft. Deze inbreng gaat ook over groen, biodiversiteit, waterbeheer en energietransitie. We willen af van het imago van 'oud en behoud'. Er komt nadruk op 'behoud door ontwikkeling' waarbij we, betrokken als we zijn, erfgoed, groen en leefklimaat een actieve en betrokken invulling willen geven in de ontwikkeling van ons dorp. Met de gemeente maken we ook een beter werkende overlegstructuur.

Kennis over historie en erfgoed. We hebben zo'n 30 experts in ons dorp. Hen willen we beter vindbaar maken en faciliteren in de vorm van een nog op te richten erfgoedplatform. Zo zijn ze makkelijker raadpleegbaar bij het organiseren van activiteiten, bij publicaties en bij het bepalen van standpunten.

Samenwerking met het museum Voorschoten, erfgoed-eigenaren en andere organisaties loopt goed, maar willen dit verder uitbouwen, over traditionele grenzen heen.

Communicatie. Is binnen en buiten OGLV essentieel. Veel (jonge) mensen kennen OGLV niet. We willen onze meerwaarde over de volle breedte laten zien. We maken een nieuwe website, gaan sociale media meer inzetten en zullen aan onze leden een nieuwe naam voorstellen die beter aansluit bij onze bijgestelde koers. Als u dit leest heeft de ledenvergadering eind november daar waarschijnlijk al een besluit over genomen.

Ook **bestuurlijk** zijn er veranderingen. Jan-Willem Sentrop en Marijke Reinsma stopten onder veel dank. Marc Gazenbeek is de nieuwe secretaris. Helmi de Ruiter heeft het voorzitterschap aan mij overgedragen maar blijft gelukkig lid van het bestuur.

En dit magazine? Dat blijft! U leest het eerste nummer onder redactie van Nico Fennes. Marijke Reinsma en Henny van der Klis zijn na jaren onvermoeibare inzet gestopt. Dank!

Ik wens u en uw dierbaren fijne feestdagen en een gezond 2024.

Veel leesplezier!

Marcel Cramwinckel
Voorzitter

22 Het Berghuis, meer dan een historisch monument

10 De sociale fabriek van Voorschoten

17 Vereniging Oud Voorschoten

En verder:

- 2 Baron Willie and friends
- 26 De Lindehoeve van de familie Nell
- 35 Van de Planologie Commissie
- 36 Van de Groencommissie
- 38 Activiteitenprogramma 2024
- ?? ??

Omslag:

De Zilverfabriek. Foto van René Zoetemelk.

De Vereniging tot behoud van Oud, Groen en Leefbaar Voorschoten

G. Besuyen Rijwielspecialist
 Voorstraat 13
 2251 BL Voorschoten
 Tel: (071) 561 27 02
 info@gbesuyen.nl
 www.gbesuyen.nl

EEN ENTHOUSIAST EN VERTROUWD FULLSERVICE
 MAKELAARSTEAM IN HET CENTRUM VAN VOORSCHOTEN

FRANS SPENDEL
 — MAKELAARDIJ —

VOORSTRAAT 35 | 2251 BM VOORSCHOTEN | 0715620002 | WWW.SPENDEL.NL

Baron Willie *and friends*

Voetbal op Noorthey 1901-1905: 'It's a simply delirious game and my side won!'

Willem Anne Assuerus Jacob baron Schimmelpenninck van der Oye wordt op 5 oktober 1889 geboren in Rome als zoon van de Nederlandse diplomaat Alexander Willem Schimmelpenninck van der Oye, aldaar gedetacheerd. De 11-jarige baron 'Willie' begint in september 1901 op de jongenskostschool Noorthey, een onderwijsinstituut voor de nationale elite in Voorschoten en verblijft daar tot 1907. Hij voert tijdens zijn Noorthey-jaren een uitgebreide correspondentie met zijn twee jaar jongere zuster Ludolphine. Die briefwisseling gebruiken wij hier om te beschrijven hoe de school trouw was aan zijn eigen traditie: klassikaal onderwijs in de gebruikelijke schoolvakken, gecombineerd met fysieke inspanning op het sportveld. Een van Willie's sportieve hoogtepunten vindt plaats in februari 1905: een voetbalwedstrijd bij het afscheid van Charles Pryer, zijn Engelse leraar.

Door Jan Luitzen en Wim Zonneveld

Willie Schimmelpenninck van der Oye en Thomas Scott Hamilton 'Tommy' Martin in 1904-1905, allebei 14-15 jaar oud, op hun kostschoolkamer met de 22-jarige leraar Duits Karl Heinrich Wilhelm Vogelbruck. Bron: Collectie Stichting Duivenvoorde.

Opgericht in 1820 in Veur, is kostschool Noorthey midden negentiende eeuw de kraamkamer van de Nederlandse veldsport als gevolg van een bewust onderwijsprogramma van oprichter Petrus de Raadt (1796-1862) en zijn opvolger Johannes Hendrik Kramers (1823-1897). Naast het traditionele klassikale onderwijs worden sporten als cricket, hockey en voetbal beoefend. Dat gebeurt onder leiding van Engelse native speaker-leraren, zij het met soms (jarenlange) tussenpozen, afhankelijk van de bekwaamheden en interesse van de betreffende docent. In 1882 wordt de school gesloten na de zelfmoord van een leerling, die ouders ertoe brengt hun kroost van Noorthey af te halen of er niet meer aan te melden.

Maar in 1888 volgt een doorstart op de buitenplaats Groot-Stadwijk aan de Leidscheweg in Voorschoten, met een bescheiden aantal van vijf leerlingen.¹ Bij aanvang van het cursusjaar 1889-1890 heeft de kostschool er al dubbel zoveel en dat is genoeg om op 4 oktober 1889 de Sportclub Noorthey op te richten.

De jongens oefenen op een 'aan de overzijde van de straatweg gelegen goed voetbalveld'. Als vanaf 1893-1894 tijdens het directeurschap van dr. Johannes Wilhelmus Lely (1852-1923) de leerlingenpopulatie fiks toeneemt, beginnen de jongens samen met enkele leraren ook wedstrijdvoetbal te spelen. Uit en thuis matchen ze vriendschappelijk tegen clubs uit de omgeving, zoals Concordia en V.V. 'Gymnasium' uit Delft, Ajax uit Leiden en de lagere elftallen van H.B.S. en H.V.V. uit Den Haag. In een boekje van de 'pers- en propagandacommissie' van de Nederlandsche Voetbal Bond ter stimulering van voetbal op scholen schrijft Lely in februari 1899:

*'Reeds bijna 6 jaren werd op Noorthey het voetbalspel geregeld beoefend, en wel voornamelijk des Woensdags, Zaterdags en Zondags, van 2 tot 4 uur. De invloed van het spel op den geest der school was zeer gunstig. De jongens werden flink en gehard, en leerden goed met elkaar omgaan. De studie der leerlingen leed door het spel in het geheel niet. Was er 's middags gespeeld, dan werd er 's avonds rustig en goed gewerkt.'*²

Groepsfoto van de voetballers van de Voorschotensche Sportclub Noorthey, bij elkaar in 1900-1901. Staand van links naar rechts: Henry Edwin Hale (docent Engels). Duco Henri Scholten, jonkheer Theodore Louis Lambert 'Dorrie' Prins, jonkheer Constant Willem Feith, Johannes Jacobus 'Jan' Tim, Henri François Marie Elisa 'Hendrik' graaf van Limburg Stirum, Marnix Cremer, 'Martinus' Cornelis Philipse, 'Bernard' Gertrudus van Heyst, 'Emile' Ernest Menten, Henri Lucas Boissevain, William Boissevain en jonkheer Paulus Andries 'Paul' van Eijs. Voorste rij: Hendrik Luden, Maximiliaan Gustaaf Adolf van Stockum, 'Eduard' Constantin Lely, Johannes Mattheus 'Jan' van Kempen, 'Willem' Hubert Paul van Rijck, Johannes 'Jan' Addink en Godard 'Adriaan' Hendrik Jules graaf von Aldenburg Bentinck. Bron: Collectie Stichting Duivenvoorde.

1. Zie voor de geschiedenis van Noorthey: Luitzen, Jan. *Vivat! Vivat Noorthey! Een cultuurhistorisch onderzoek naar de introductie van cricket, voetbal en lawntennis*. Emst, Nederlandse Sportliteratuur Uitgeverij, 2020.

2. 'Voetbal op de scholen.' In: *Het Sportblad* 8, nr. 41 (12 oktober 1900): 4.

Willie en Pryer naar Noorthey

Als Willie Schimmelpenninck van der Oye op 3 september 1901 naar Noorthey komt, is hij niet alleen de zoon, maar ook de opvolger van zijn vader Alexander Willem (1859-1914), die op de school zat tussen 1870 en 1876, net als drie broers-jonkheren van zijn oma's familie Steengracht. Willie's moeder Cornelia Elisabeth van Heemstra overlijdt in december 1901 op 33-jarige leeftijd tijdens een verblijf in het Duitse Schwarzwald, en mogelijk was haar zwakke gezondheid de reden van Willie's plaatsing op Noorthey.³

In correspondentie met zijn jongere zus Ludolphine Henriëtte 'Ludo' (1891-1965) meldt Willie in zijn eerste jaren regelmatig iets over zijn sportieve activiteiten.

3. Roos, Thea en Jan de. 'Baron Willem Schimmelpenninck van der Oye en de noodlanding van de L7788.' Online op: www.tracesofwar.nl (20 mei 2019).

In de late zomer van 1902: 'I must go and play cricket', en in februari 1903: 'one boy has got "Lewater" [een 'voetbalknie'] and won't be able to play football any more, it is such a pity as it was one of the best players'. Het is duidelijk dat de jongens ook worden gestimuleerd om hun vaardigheid in de vreemde talen te oefenen in correspondentie met thuis. Op 5 augustus 1903 meldt de *Nederlandsche Staatscourant* dat bij Koninklijk Besluit van 24 juli 'no. 82' aan Charles Edward Pryer, geboren in Londen op 13 oktober 1877, vergunning is verleend 'tot het geven van hooger onderwijs aan eene bijzondere inrichting van hooger onderwijs te Voorschoten'. Hij staat ingeschreven bij die gemeente en wordt op Noorthey de nieuwe Engelse leraar, als opvolger van Henry Edwin Hale.

Met de komst van Pryer gaat vooral het voetbal in een ouderwets hoge versnelling. Eind september 1903 al wordt er in Voorschoten als opening van een echt voetbalseizoen gespeeld tegen de Haagse 'Openbare Handelsschool', dat zijn leerlingen-spelers betreft uit bekende clubs als H.V.V., U.V.V. Utrecht en R.A.P. Amsterdam. Het club-'costuum' van Noorthey bestaat uit een donkere broek, met daarboven een shirt waarvan de 'borst- en rugzijde roode en zwarte helften heeft'. Volgens het verslag in *Het Sportblad* golft het spel op en neer, maar, hoewel een gelijkspel 'de verhouding juist weergegeven [zou] hebben', winnen de Hagenaars met 2-3.⁴

De meest opvallende speler bij de Voorschotense kostschool is de aanvaller Constant Willem Feith (1884-1958), telg uit een Haagse aristocratenfamilie met meerdere sportende broers, die op Noorthey verblijft van september 1898 tot juli 1904. Hij voetbalt in het seizoen 1902-1903 bij Ajax Leiden en daarna bij het grote Haagse H.V.V. Hij gebruikt daarbij schuilnamen om Noorthey-directeur Lely's protestants-christelijke verbod van voetbal op zondag te omzeilen. Bij Ajax speelt hij als Van Bijleveld en bij H.V.V. als 'Tavebrello', een pseudo-Italiaans anagram van 'voetballer'. Bij de Hagenaars wordt hij al gauw een veel scorend 'kanon' dat tot 1920 met tientallen doelpunten per jaar bijdraagt aan de successen van de club. Hij komt uit voor het Nederlands elftal in acht interlands in 1906-1912 waarin hij, dan verdediger, toch tweemaal scoort.

Ondertussen op Noorthey

Noorthey speelt op zaterdag 24 oktober 1903 nog tegen Ajax Leiden. Alleen de uitslag is bekend, want Willie meldt een dag later aan zijn zus Ludo het resultaat als een 5-2 verlies.⁵ Hij vertelt ook dat meester Boutens de vrijdag daarvoor heeft 'cassé sa jambe' (zijn voet of been heeft gebroken). Van de latere dichter Pieter Cornelis Boutens (1870-1943), docent klassieke talen op Noorthey tussen 1894 en 1904, is bekend dat hij een aangeboren voetafwijking had. Zo af en toe voetbalt hij mee in oefenpartijtjes, maar erg goed gaat het hem niet af.

Half januari 1904 wordt Charles Pryer gekozen tot president van de voetbalclub⁶, in een bestuur waarin ook zitting hebben: Cornelis Sandberg tot Essenburg als penningmeester-secretaris en eerste captain,

Maximiliaan Gustaaf Adolf van Stockum als tweede captain en Henri Bernard François Jacob de Roo en Eduard Lely, de 17-jarige zoon van de directeur, als 'dagelijksch bestuur'. Directeur Lely zelf belooft ter vergadering alles in het werk te stellen om behulpzaam te zijn bij de verdere progressie van het Noorthey-'footballspel'.

Het elftal van Noorthey speelt in februari-maart 1904 nog drie wedstrijden. Constant Feith speelt, naast zijn gewaardeerde bijdragen bij H.V.V., nog steeds mee in dit schoolelftal. Op het 'prachtig veld te Voorschoten' wordt H.B.S. uit Leiden twee keer opgerold, met 6-1 en 3-0. Constant is 'als altijd de ster van het veld'. In Rotterdam wordt tussendoor op zaterdag 5 maart met 2-2 gelijk gespeeld tegen Rapiditas.⁷

Het is niet waarschijnlijk dat Willie in dit schooljaar als 14-jarige met het instituutsteam meespeelt. Hij figureert niet in de beschikbare verslagen en ook niet op de elftalfoto uit deze periode. Wel zit hij bij de groep Noorthey-leerlingen die een aantal keren per week samen met de leraren oefen-voetballen. Medio 1904 schrijft hij aan zijn zus Ludo: 'Yesterday we played football and just as we were beginning we had a dreadful shower and had to stop. But afterwards it was quite nice.'

Voetbalactiefoto met het team Noorthey op het bij de kostschool gelegen veld in Voorschoten, wellicht geschoten door leraar Guilgault tijdens de match tussen de Noorthey-leerlingen en de 'Pryer Eleven' op 27 februari 1905. Bron: *Collectie Stichting Duivenvoorde*.

4. *Het Sportblad* 11, nr. 40 (2 oktober 1903): 19; de precieze datum blijft in het verslag onvermeld.
5. Uit eenzelfde korte vermelding in *Het Sportblad* 11, nr. 44 (30 oktober 1903): 26, blijkt het te gaan om het tweede team van Ajax Leiden.
6. Zo blijkt uit de notulen van de Sportclub "Noorthey" in het schrift van de Vélocipède-club, gedateerd zondag 17 januari 1904.
7. *Het Sportblad* 12, nr. 9 (4 maart 1904): 17; *Sportkroniek* 2, nr. 37 (10 maart 1904): 580; *Het Sportblad* 12, nr. 11 (18 maart 1904): 22.

De 26-jarige Charles Edward Pryer en vijf broers Lely in 1903-1904, van links naar rechts Willem, Jan (op Noorthey van september 1893 tot mei 1901), Ursul, Eduard en Carel. Bron: *Collectie Stichting Duivenvoorde*.

Het voetbalelftal van de Voorschotensche Sportclub Noorthey, seizoen 1903-1904, met het in de tekst genoemde geblokte shirt. Staand, van links naar rechts: Charles Pryer, Hendrik de Roo, Pieter Gülcher, Emile Menten, Constant Feith, Jan Addink, Eduard Lely en Maximiliaan Gustaaf Adolf van Stockum. Zittend, van links naar rechts: Otto Pierre Nicolas Blom, Willem van Rijck en 'William' Hamilton Martin. Bron: Collectie Stichting Duivenvoorde.

Rond deze tijd gaat Willie met meester Pryer af en toe wat wandelen of fietsen, soms ook met een wisselend groepje andere jongens. In een gedicht dat meester Pryer voor en over hem schrijft, blijkt niet alleen de klik die ze hebben, maar ook hun gezamenlijke liefde voor voetbal. In een brief aan Ludo citeert Willie alle 32 regels, waaronder deze:

*'Really Willie Schimmelpenninck
What a horrid thing to do.
Now you're made me give a promise
That I'll rhyme a rhyme for you.'
[...]
Shall I mention "vier en dertig"
It['s] not a football terrain
nor a place to share the orange
or the juicy mandarijn'.*

Achter 'vier en dertig' staat: 'our bedroom number': kennelijk deelt Pryer een kamer met Willie, Tommy Martin, leraar Duits Vogelbruck en wellicht nog wat andere leerlingen, wat hun informele connectie verklaart. Maar in december

1904 meldt Willie zijn zus slecht nieuws: 'Did I tell you that the nice English master is going away at Christmas. Perhaps he is going to live in the Westeinde went to the Legation; he is the new Vice-Consul instead of Mr. Morland also an old Noordhey master.' Op 29 december wordt Charles Pryer inderdaad na anderhalf jaar Noorthey uitgeschreven naar Den Haag, waar hij, als opvolger van de vroegere Noorthey-leraar Philip Hough Morland, '[I]ngevolge Koninklijke machtiging' is 'erkend en toegelaten als viceconsul van Groot-Britannië en Ierland voor 's Gravenhage en Scheveningen'.⁹ De landen aan de overkant van de Noordzee dus, in een functie die vaak handelsbetrekkingen betreft.

-
8. Philip Hough Morland (1873 Abingdon, Oxfordshire – 1949 Sheepstead, Oxfordshire) wordt volgens de *Staatscourant* van 25 maart 1903 toegelaten als viceconsul van Groot-Britannië en Ierland voor 's-Gravenhage en Scheveningen. Morland komt in de *Voetbal-almanak 1898-1899* voor als aanvoerder van de Sportclub Noorthey. Hij speelt in de zomer van 1902 op Clingendael met een team van Engelse cricketers tegen 'All Holland'.
9. *Nederlandsche Staatscourant*, nr. 1, Eerste bijvoegsel (1 en 2 januari 1905).

Gelukkig is Pryer's vervanger ook een aardige kerel. Al een dag na zijn aankomst in Voorschoten op 14 januari 1905 noteert Willie dat Joseph Day Eugene Léony 'Démosthène' Guilgault (zo heet hij voluit) 'quite a nice sort' met 'rather a nice face' is, zij het dat hij 'niet tegen plagen' kan, iets dat mogelijk te maken heeft met zijn bijzondere naam en vermoedelijk Ierse tongval.¹⁰ Willie is ondertussen een enthousiaste veldsporter: 'Yesterday afternoon and this afternoon we played football a simply delirious game (my side won!).'

Charles komt kort terug

Charles Pryer vertrekt eind december 1904 weliswaar als leraar, maar Den Haag is vlakbij. Op 21 februari komt hij op bezoek bij dr. Lely en de jongens en belooft hij een door hem zelf samengesteld elftal mee te nemen om in Voorschoten een soort afscheidswedstrijd te spelen tegen het Noorthey-team. Op zaterdag 25 februari 1905 is het zo ver. Volgens Willie in een brief aan zijn zus op 27 februari zijn Pryer's spelers weliswaar enigszins 'oldish', maar ook 'beastly good ones': vrijwel allemaal zijn ze 'good players in 1st class elevens' geweest.

Op basis van de overgeleverde foto's van de twee teams met daarop de achternamen van de spelers (zie afbeeldingen op pagina 7 en 9) zijn tien van de twaalf gastvoetballers – met Pryer mee dertien – vrij nauwkeurig te identificeren. Ze zijn tussen de 21 en 28 jaar oud en brengen inderdaad een indrukwekkende dosis voetbalervaring mee. Vrijwel allemaal studeren ze in Leiden en een vijftal heeft een aantoonbare staat van dienst bij het plaatselijke Ajax. Verder is er voetbalervaring uit een verder verleden in de jaren negentig, namelijk bij FC Brabantia in Breda, het Arnhemse Vitesse en Z.A.C. Zwolle.

-
10. Démosthène Guilgault wordt geboren op 12 juni 1878 in Dublin, waar zijn in Frankrijk geboren vader 'professor of French' is. Hij overlijdt op 4 maart 1919 in Montreal, Canada, waarnaartoe hij in 1912 is geëmigreerd. Hij overlijdt aan een 'heart attack', waarschijnlijk vlak na repatriëring uit Frankrijk, na dienst in de Eerste Wereldoorlog. Zie de Census-gegevens van 1911 op de website van de Ierse 'National Archives'.

Voetbalelftal 'Pryer' op 25 februari 1905. Staand van links naar rechts: ? Deen, Jan Anton van Neer, Cornelis Marinus van Drooge, Pieter Rudolph d'Arnaud Gerkens, Lodewijk Adrianus Krol, Anthonij Willem Kamp, Johan Christoffel Roche Pohl en Alfred Johannes Cornelis van Hamel. Zittend: Hendrik Lamberts, Willem Carl van Raadshooven, ? Boeresteijn, Willem Eduard Bok jr. en Charles Edward Pryer. Foto: Démosthène Guilgault.

Bron: Collectie Kasteel Duivenvoorde.

De gastspelers hebben dus overlappende netwerken en de link tussen Charles Pryer en de Leidenaars is vermoedelijk de uit Zuid-Afrika afkomstige en in 1905 in Leiden studerende Johan Christoffel Roche Pohl (1882-1957), want Willie schrijft dat Pryer en zijn vriend Pohl de voetbalmannen bij elkaar hebben gebracht. Deze Pohl wordt na zijn studie in Oudtshoorn in Zuid-Afrika advocaat en parlamentslid en nog later een van de leiders van de Afrikaansche Taalbeweging in Kaapstad.

De 'two elevens' zijn gefotografeerd door de nieuwe docent Démosthène Guilgault en organisator Charles Pryer staat op beide elftalfoto's afgebeeld. Tevreden noemt Willie de prenten per brief '[s]uch nice ones'. Hij staat er zelf ook op bij de Noortheyenaren, zij het niet als speler. Hij is gevraagd als scheidsrechter, hoewel hij dat zelf tamelijk belachelijk vindt, 'as I have never done it before'. Maar iedereen blijft erg aardig en beleefd. Zelfs als hij op het verkeerde moment ingrijpt, zeggen ze: 'De scheids fluit, dus: stop!' Zo voelt hij zich erg belangrijk, schrijft hij aan zijn zus, en kan hij de 'simply ripping' *football match* naar een goed einde leiden: 'Generally it is a difficult part because at the end of the game you've got 22 men swearing at you, mais il y encoire de bons gens dans le monde.'

Charles Pryer schrijft een lang en meeslepend 'inconsequential Record in Rhyme and some Metres' over de wedstrijd, dat hij opdraagt aan 'the Boys of Noorthey'. Willie heeft het origineel van het 'piece of poetry made for me by Mr. Pryer' in zijn bezit. Hij is er zuinig op, en verzoekt zijn zus Ludo dan ook om niet te vergeten het aan hem terug te sturen 'next time you write and you must not loose it'.

Pryer heeft een levendige beschrijving geproduceerd, met bijvoorbeeld deze strofen over de eerste helft:

"Well saved, van Ryck!" "Hard luck, old chap!"
By Jove! the pace is hot."
"Good, Siccama!" "Now take it through!"
"Goal!" "Goal!" "Good boy!" "Well shot!"

First goal, Noorthey. One – nil the score;
Our breath was coming fast,
We felt the strain, and each one thought:
"This pace will never last."

But last it did, and every man
Worked hard enough for two,
Now Noorthey's right had got the ball
And Martin slipped it through.

The score, two – nil and not half-time,
Now try to make it three.
But though each did his level best
Alas 't was not to be.'

Na 2-0 bij rust komen de bezoekers terug tot 2-2. Vlak voor tijd is er een corner voor het team-Pryer en wordt het nog spannend. Maar de laatste aanvalsgolf slaat Noorthey adequaat af, waarna er verbodering plaatsvindt 'over the tea table' na de wedstrijd.

Deze feestelijke wedstrijd met Pryer betekent niet het laatste contact van Willie met zijn oud-docent. Uit zijn dagboekje over vier weken in april-mei 1905, aanwezig in het archief van Kasteel Duivenvoorde, blijkt dat het Noorthey-elftal ook tijdens het schooljaar 1904-1905 vriendschappelijke matches speelt. Maar jammer genoeg zijn die verder nergens gedocumenteerd. Na een 'match' op zaterdag 4 maart 1905 gaat Willie 'about 3.30' naar Den Haag om bij Charles Pryer een

sigarendoos af te geven die hij op Noorthey heeft achtergelaten. Zaterdag 8 april 1905 schrijft Willie aan Ludo dat de match tegen Ajax met 6-0 verloren ging en een dag later luncht hij met de Noorthey-broers William en Tommy Martin bij Pryer.

Even helaas schrijft Willie in zijn dagboekje in een telegram-achtige stijl zonder veel context, zoals op donderdag 13 april: 'Play football Pryer without his brother who was expected halftime.'¹¹ Op de vrijdag erna: 'Tomorrow we have a match + are hoping to win.' Maar dat pakt niet goed uit, zo blijkt een dag later: 'Match begun allready against Hague men lost 8-2.' Na een bezoek van Pryer aan Noorthey op 25 april, ontvangt Willie 28 april een 'pc' (postcard) van Charles, een detail dat hij kennelijk de moeite waard vindt om te vermelden.

Noorthey's laatste benen

Met het leerjaar 1905-1906 zet de teloorgang van Noorthey in, met nog maar vijftien leerlingen. Niettemin bereikt Willie op Noorthey zijn sportieve hoogtepunt. Vol trots verzoekt hij Ludo op zaterdag 10 september 1905: 'Also tell Papa [...] that I've become Secretaris-Penningmeester van de Football, Cricket en Tennis Club "Noorthey"! Quite grand!' Als hij een kleine twee weken later schrijft dat 'Tomorrow we have football match. Mr. Pryer is coming to play', blijven verdere gegevens onvermeld en onvindbaar. Of er daarna op Noorthey nog een regulier elftal op de been is gebracht: we weten het niet.

De laatst overgeleverde brief van Willie aan zijn zus stamt van 26 november 1905 en betreft zijn oud-docent Engels: 'I suppose you have heard about poor Mr. Pryer? He is so miserable + down. He came here last Saturday and told us everything.' Wat er dan ook aan de hand is, het blijft in nevelen gehuld. Naar het verdere verloop van Pryer's persoonlijke en zakelijke carrière leven moeten we vooralsnog gissen, behalve dat we hem op sportief gebied nog één keer hebben weten te spotten: als lid ('Ch. A. Prijer') van de 'Haagsche Voetbal Vereeniging'.¹²

Voetbalelftal Noorthey op 25 februari 1905. Staand van links naar rechts: William Martin, Maximiliaan Gustaaf Adolf van Stockum, Willem Lely, Charles Pryer, Willem van Rijck, captain Pieter Gülcher, Hendrik de Roo en jonkheer Paul van Eijs. Zittend: Carel Lely, Jan Addink, Willem Johan Hendrik Hora Siccama, Ursul Lely en Willie Schimmelpenninck van der Oye. Foto: Démosthène Guilgault. Bron: Collectie Kasteel Duivenvoorde.

Het aantal Noorthey-leerlingen loopt in 1906-1907 terug naar dertien.¹³ Daarmee nemen ook de inkomsten zodanig af dat de manier waarop directeur Lely 'zijne school had ingericht' niet langer bekostigd kan worden, zo schrijft oud-leerling Jan Bijleveld in 1907 in een herdenkingsboekje. Daarbij constateert hij weemoedig: 'En wellicht is eene school als Noorthey met hare oude tradities en hare leerlingen, bijna uitsluitend uit de eerste families van Nederland, niet meer van onzen tijd, die alles nivelleert.'¹⁴ De kostschool sluit dan ook definitief in de zomer van 1907.

Baron Willie wordt in 1912 heer van Duivenvoorde, Rozenburg, Voorschoten en Veur en gaat samen met zijn zuster Ludolphine in het kasteel wonen. In zijn werkzame leven is hij jagermeester van Zuid-Holland, kamerheer in bijzondere dienst van koningin Wilhelmina, hoogheemraad van Rijnland en lid van de gemeenteraad van Voorschoten. Na de Tweede Wereldoorlog krijgt Willie minder gewenste bekendheid vanwege zijn wankelmoedige optreden in de oorlogsjaren, dat hem dan noopt zijn aanstelling als jagermeester van de koningin op te geven. Hij overlijdt in Wassenaar op 1 februari 1957.

Met dank aan Hans Warnar voor het toegankelijk maken van het brievenmateriaal en de aanvullende genealogische gegevens.

Het einde van de sportactiviteiten op Noorthey in juni 1907. Bron: Sportkroniek 5, nr. 50 (12 juni 1907): 903.

- Volgens Engelse genealogische gegevens heeft Charles een oudere broer Walter George (geboren circa 1875), en drie jongere broers: Thomas William (geboren circa 1881), Arthur Edwin (geboren circa 1886) en Frederick James (geboren circa 1890). Maar wie van de vier deze al of niet tijdelijk in Nederland verblijvende broer is, blijft vooralsnog onbekend.
- Het Sportblad 13, nr. 47 (24 november 1905): 6.
- 'Voorschotens erfgoed: 3000 inwoners 11 kroegen en 3 kostscholen.' Geraadpleegd op 23 oktober 2016, <http://grootvoorschoten.nl/nieuws/voorschotens-erfgoed-3000-inwoners-11-kroegen-en-3-kostscholen-1.5102899>.
- Bijleveld, Jan. 'In memoriam Scholae Noortheyanae, 1820-1907.' In: *Leidsch Jaarboekje* 5 (1908): 82-83.

De sociale fabriek van Voorschoten

De Zilverfabriek in Voorschoten stond in de negentiende en begin twintigste eeuw bekend als een sociale werkgever. De directeuren uit de Utrechtse familie Van Kempen, voortgekomen uit een oud geslacht van smeden, was goed voor hun personeel en had oog voor maatschappelijke zorg.

Door Jan Spendel

De Van Kempens waren paternalistisch en tegelijkertijd sociaal vooruitstrevend. Ze gingen er aartsvaderlijk van uit dat als je goed bent voor je werknemers, zij dan ook goed zijn voor hun directeur/ondernemer. De Van Kempens waren hun tijd ver en ver vooruit. De Zilverfabriek werd door hun bestuurd als een 'sociale fabriek'. Oprichter van de fabriek in Voorschoten, J.M. van Kempen, ooit begonnen als student theologie, was met zijn christelijke levensovertuiging een sociaal ingestelde man. Zijn drie zonen hadden dezelfde inborst. Er valt dan ook veel te melden over de sociale voorzieningen van de Zilverfabriek.

Van zilversmid tot zilverproducent

Johannes Mattheus van Kempen III (1814-1877) ontwikkelde zich van zilversmid naar goud- en zilverkashouder in een winkelpand aan de Choorstraat in Utrecht tot een moderne goud- en zilverfabrikant in Voorschoten. Hij introduceerde succesvol nieuwe technieken met de stoommachine als aandrijving in de productie van vooral zilveren sier- en gebruiksvoorwerpen. Zijn kleine familiebedrijf maakte hij groot tot de belangrijkste Nederlandse zilverproducent, met ook een aanzienlijk afzetgebied buiten Nederland, zoals Nederlands-Indië, Duitsland, Frankrijk en Zwitserland.

J.M. van Kempen (1814-1877)
Stichter der fabriek van gouden en zilveren werken
te Voorschoten

Prent van A. Tily uit Utrechts Archief,
Wikimedia, publieke domein

Een tijdgenoot¹ van Van Kempen zegt over hem in juni 1861 het volgende: 'Van Kempen beschouwt zijn werklieden niet als bloote werktuigen, ... hij gelooft aan de mogelijkheid van hen te beschaven door het licht des Christendoms over hen te laten schijnen'.

1. Arnhemse Courant, 26 juni 1861 'De economist, mei 1861'

Hoe de zilverfabriek in Voorschoten kwam

Het winkelpand annex werkplaats in Utrecht werd te klein. De gemeente Utrecht gaf geen toestemming om uit te breiden. J.M. van Kempen verhuisde daarom naar Voorschoten. In 1858 bouwde hij op zijn gekochte landgoed Berbice in het rustige agrarisch Voorschoten zijn Koninklijke Nederlandse Fabriek van Gouden en Zilveren Werken J.M. van Kempen & Zonen. Bij de opening kreeg hij het predicaat Koninklijk om aan zijn bedrijfsnaam toe te voegen. Die naam is geen ijdele titel: in werkelijkheid bezochten leden van de Koninklijke familie herhaaldelijk de fabriek en de belangrijkste artistieke producten werden voor vorstelijke personen gemaakt.

De nieuwe fabriek in Voorschoten had moderne Engelse stoommachines. De vier grote hoge schoorsteenpijpen lieten dat duidelijk zien. Ze deden gek genoeg geen afbreuk aan de fraai gebouwde fabriek in eclectisch-classicistische stijl. Dat laat de voorplaat uit de catalogus ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling in Parijs in 1867 nog steeds zo mooi zien.

Van Kempen verhuisde zijn Utrechts bedrijf naar Voorschoten. Dat deed hij met een groot deel van zijn 50 personeelsleden, waaronder fijnsmeden, kunstenaars en geschoolde arbeiders. Voor zijn

personeel regelde hij inwoning en allerlei woningen aan de Rijndijk en Leidseweg Noord.² Zelf woonde J.M. van Kempen met zijn gezin naast de fabriek op de buitenplaats Berbice.

Het personeel werd later ook gehuisvest in de 'woonkazerne' nabij de Kattenlaan, nu Bijdorpstraat. Verder in de arbeidershuisjes genaamd 'De vergulde Armoe' op de hoek Woelwijklaan/Veurseweg. En in 1895 in de huisjes tegenover Berbice in het Sint Nicolaaspark aan de Leidseweg en Hofweg. Voor het hoger personeel, de witte boorden, schetsend genoemd de pennenlikkers, kwamen nieuwe huizen aan de Leidseweg naast de Benvenutolaan. Dat huizenblok kreeg al heel snel de bijnaam 'De Inktpot'. Verder wist Van Kempen huisjes te regelen voor zijn personeel bij de bouw van het Vernèdepark.

De fabriek zette Voorschoten op de kaart en zorgde voor meer reuring, bevolkingstoename, werkgelegenheid en economische groei. De fabriek lag strategisch dicht bij de hofstad Den Haag. De afzetmogelijkheden waren daardoor beter en het transport ging makkelijk over het spoor of per schip door de Vliet.

In de fabriek werden de nieuwste technische verbeteringen van tijd tot tijd ingevoerd, en het

2. Jan H.M. Sloof, Voorschotense Verhalen IV, pag. 94

Voorplaat uit de catalogus ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling in Parijs, 1867, Inv.nr. 439.

Uit collectie RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

fabrieksgebouw vergroot. Van Kempen begreep dat de machines slechts hulpmiddelen waren en dat het bezit van goed ontwikkelde werklieden essentieel was. Daar de meeste (stoom) machines uit Engeland kwamen, werden Engelse instructeurs tijdelijk in de fabriek geplaatst om hun Nederlandse collega's op te leiden.

De Zilverfabriek was een goede werkgever. Werknemers bleven er veelal hun hele leven met plezier werken. Hele families hebben er van vader op zoon gewerkt. In 1899 waren er 70 werklieden die meer dan 25 jaar lang in de fabriek werkten om edelmetaal in mooie artistieke producten om te vormen.

Hendrik Blink³ wist het al in 1899 treffend te vertellen: 'Op de fabriek te Voorschoten wordt niet alleen aan den materieelen vooruitgang der zaak gedacht, doch tevens draagt men er zorg voor de sociale en economische belangen van de werklieden. Het sociale vraagstuk werd hier reeds opgelost, zonder dat zich quaesties openbaarden en voordat het elders op den voorgrond trad. In den tijd, toen nog schier overal vraag en aanbod den marktprijs, ook van den arbeid, bepaalden, werd aan deze fabriek reeds op kalme wijze, niet medegesleept door utopieën, maar door praktische maatregelen zorg gedragen voor het geestelijk en economisch welzijn der werklieden.'

Prettig werken bij Van Kempen

Het werken in de Zilverfabriek was voor iedereen prettig. Dat kwam doordat het gebouw geen fabrieksachtige indruk maakte. Het lag in een mooi parkachtig landschap, met voor een groot grasveld en een lantaarn in het midden, parkbossen aan beide zijden en achter tuinen en graslanden. Het fabrieksgebouw had grote ramen. Er was ruimte, frisse lucht en licht. Op donkere dagen ging de gasverlichting aan en kon er doorgewerkt worden. De werkdagen waren daardoor weliswaar lang en inspannend, maar niet afmattend en gevaarlijker wanneer er in het donker of met gevaarlijke kaarsverlichting gewerkt zou worden. De arbeidsomstandigheden, in vergelijking met andere en vergelijkbare fabrieken uit die

tijd, waren goed te noemen. Er heerste een geregelde arbeid dat wel inspannend maar niet uitput. Als een werknemer ziek werd, was er vanaf 1859 een ziekenfonds. Weduwen kregen een uitkering uit het weduwefonds 1875 en oudgedienden een uitkering uit een in 1885 opgerichte pensioenfonds. Voor het personeel was er vanaf 1866 ook een inkoopvereniging voor levensmiddelen en in 1873 een spaar- en voorschotkas. Maar er was meer. Van Kempen financierde de Christelijke lagere school (1869) en de bewaarschool (1870), zodat de kinderen van zijn werknemers verzekerd waren van goed onderwijs.

In 1898 richtte Van Kempen voor het personeel de Harmonie Benvenuto op. Benvenuto telde bij de start 32 muzikanten en werd genoemd naar de Italiaanse edelsmid en toonkunstenaar Benvenuto Cellini. De muzikanten betaalde niets voor hun instrumenten en de harmonie beschikte over een eigen muziektent aan het eind van de Benvenutolaan. De harmonie Benvenuto kreeg landelijke bekendheid. De concerten waren culturele hoogtepunten. Hoog bezoek was geen uitzondering. Bij zijn toer in 1900 door Nederland bezocht de Zuid-Afrikaanse boerenleider en president van Transvaal Paul Kruger een muzikale uitvoering van Benvenuto in Voorschoten.

Jaarlijks kreeg het gehele personeel op kosten van de zaak een 'dagje uit'. Dat was goed voor de sfeer en samenhang. Het was niets anders dan een vorm van teambuilding.

Een ander sterk voorbeeld van goed werkgeverschap door Van Kempen was de oprichting van een 'huiskamer' voor zijn jonge werklieden. Bij de verhuizing van Utrecht naar Voorschoten waren veel vrijgezelle jonge arbeiders meegekomen. Om te voorkomen dat ze in de voor hun vreemde omgeving zouden ontsporen, huurde Van Kempen voor hun ruimte in het Baljuwhuis. Daar konden de jonge mannen relaxen, er lagen kranten, tijdschriften en boeken 'ter lering en vermaak' voor ze klaar en tegen

3. Hendrik Blink, Voorschoten met de Koninklijke fabriek van gouden en zilveren werken en een kijkje in haar geschiedenis, uit tijdschrift Vragen van den dag, januari 1899

kostprijs konden ze koffie, bier, pijpen en tabak kopen.

In het Baljuwhuis werden ook regelmatig lezingen gehouden over allerlei sociale, wetenschappelijke en godsdienstige onderwerpen. Ze waren weliswaar bedoeld voor de jongelieden en het overige fabriekspersoneel, maar eigenlijk mocht iedereen in Voorschoten de lezingen bijwonen. De leerlingen van de fabriek kregen in het Baljuwhuis gratis teken- en zangles en de mannen gingen er zingen en richtten een zangvereniging op. De komst van de Zilverfabriek zorgde voor een culturele opleving in het voorheen zo slaperige dorpje.

De Van Kempens behoorden tot de sociale ondernemers van Nederland

De zilverfabrieksdirecteuren J.M. van Kempen III en IV passen prima in het rijtje van sociale ondernemers in Nederland als Christiaan Pieter (Peter) van Eeghen (1816-1889) bankier en filantroop; Samuel Sarphati (1813-1866) arts, chemicus, broodfabrikant en weldoener; Nicolaas Tetterode (1816-1894) van de NV Lettergieterij Amsterdam; Jacques van Marken (1845-1906) van de Nederlandsche Gist en Spiritusfabriek te Delft; Charles Stork (1822-1895) van de textiel en machinefabriek Oldenzaal, Sam van den Berg (1864-1941) van Unilever, Anton Philips (1874-1951) van NV Philips Gloeilampenfabriek in Eindhoven en Tomáš Bat'a (1876-1932) van de schoenenfabriek Bata in Best.

Leerlingstelsel/bedrijfschool

De Zilverfabriek had een eigen bedrijfschool of leerlingstelsel⁴ waar de leerlingen of gezellen vanaf hun dertiende levensjaar in vijf jaar tijd voor een beroep binnen de fabriek werden opgeleid. Het bestond uit voorbereidende leerstof, zoals tekenen, boetseren en kunstgeschiedenis. Het tekenonderwijs stond daarbij op de eerste plaats. De directie in 1858 zegt het in eigen bewoordingen als volgt:

'Dat onderwijs is voor alle branches (= vakken) noodig tot oefening van het oog, het gevoel en den smaak en dient tevens ter onderscheiding voor welke branche de leerling de meeste

vatbaarheid bezit. Om voor het vak zelve te worden geoefend, wordt iedere leerling geplaatst onder toezicht van een werkman en helpt dien werkman bij zijn arbeid. De werklieden hebben een loon naar hun bekwaamheid; voor alle werkstukken die daarvoor vatbaar zijn, wordt evenwel ook een loon per stuk bepaald. De vaardige werkman, geholpen door zijn leerling, verkrijgt daardoor een overloon. Dat overloon wordt bepaald als volgt: In het eerste leerjaar ontvangt de leerling van de firma zijn loon, maar helpt zijn meester kosteloos. In de volgende leerjaren wordt de overwinst door meester en leerling verkregen, over beiden verdeeld, naar evenredigheid van ieders werkloon, berekend tegen het vastgestelde loon per uur. Dat is dus voor den werkman belangrijk hooger dan voor den leerling, en naar die verhouding geniet eerstgenoemde dan ook weer van den overwinst. Is de leerling zoo ver gevorderd, dat hij onder toezicht van zijn meester zelf geheele werkstukken kan gereed maken, dan geniet laatstgenoemde voor dit toezicht de helft van den overwinst van den leerling. Gevolgen van dit stelsel zijn: Goede opleiding der leerlingen, verhoogde werkkraft der werklieden en dien ten gevolge, belangrijke verbetering hunner levenspositie, zonder eenig bezwaar voor den prijs der artikelen.'

Werkplaats in de zilverfabriek van Begeer in Utrecht, Anthon Gerhard Alexander van Rappard, 1868 – 1892. Uit de collectie Rijksstudio/Rijksmuseum

4. Saher, E. van, De Tegenwoordige Toestand der Nederlandse Goud en Zilvermidskunst en het Vakonderwijs, op dit Kunstambacht Betrekking Hebbende, 1897

Zaal van zilversmeden van J.M. van Kempen & Zonen, z.j.; inv.nr. 747 Er is veel licht en lucht op de werkplek. Uit collectie RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis

De Zilverfabriek in Voorschoten was eigenlijk een paleis voor geschoolde arbeiders. Het fabrieksgebouw was een grote verbetering voor de arbeidsomstandigheden van het personeel. De grote ramen gaven meer licht en als ze open stonden voldoende frisse lucht. Op de foto hierboven is dat goed te zien. Op de foto op de vorige pagina zijn de arbeidsomstandigheden slechter. Het is er donker, bedompt en machines maken veel lawaai. Het is de oude werkplaats van de Zilverfabriek van Begeer in Utrecht. Pas in 1919 verhuisde Begeer met zijn fabriek naar Voorschoten en fuseerde met Van Kempen en Vos & Co uit Rotterdam.

In *Het Vaderland* van 18 maart 1899 komt de directie op voor de belangen van de werklieden. Dat doen ze in een adres (= verzoek) aan de Tweede Kamer. De tekst wordt hier in zijn geheel geplaatst in de taal van toen omdat het goed laat zien hoe sociaal de fabriek was voor zijn arbeiders maar ook dacht aan de arbeiders in heel Nederland die het niet zo goed hadden.

De firma J.M. van Kempen & Zonen te Voorschoten heeft zich ook tot de Tweede Kamer gewend met een adres tegen de ongevallenwet.

Zij ondersteunt niet alleen krachtig de vele bedenkingen, die voorkomen in de reeds ingezonden adressen, maar maakt ook bezwaar tegen het beginsel, waarnaar in artikel 8 het dagloon berekend wordt.

‘Onze zaak - zeggen adressanten - bestaat bijna vierenzestig jaar en heeft dus gelegenheid gegeven door ervaring te leren beoordelen, welke belangen van den werkmán in de eerste plaats voorziening vereischen: ziekenverpleging, ouderdomsinvaliditeit, weduwe verzorging of ongevallen-invaliditeit; en dan is ons ten duidelijkste gebleken, dat de eerste drie nooden, zoowel ieder afzonderlijk als te samen genomen, den laatstgenoemden is geduchtheid zeer verre overtroffen en den welstand van geheel den arbeidersstand veel zwaarder bedreigen. Dit springt nog sterker in het oog wanneer

men in aanmerking neemt dat de voorziening in de tijdelijke ongevallen-invaliditeit uit de ziekenkassen kan gevonden worden en - ook dan zelfs als de voorgestelde wet werd aangenomen - gedeeltelijk moet gevonden worden, omdat de arbeider zelf in drie weken wachttijd niet kan voorzien, zonder bedenkelijke achteruitgang in zijn welstand. In onze zaak is slechts eenmaal, en dat zevenenzeventig jaar geleden, onder ons personeel een ongeval voorgekomen, dat de werkmán tot werken geheel onbekwaam maakte. Het werd veroorzaakt door eigen onvoorzichtigheid, tegen herhaalde waarschuwing in. De man is toen geholpen, om op andere wijze in zijn onderhoud te voorzien, dewijl hij beide handen verloren had.

Daarentegen is in de veertig jaren, waarin onze fabriek in Voorschoten is gevestigd en waarin wij de grootste uitbreiding in machinerieën en personen-aantal verkregen heeft, geen ongeval voorgekomen, dat den dood of voortdurende onbekwaamheid tot den arbeid ten gevolge had.

Verder kwam slechts eenmaal een ernstige verwonding voor, die meer dan drie weken invaliditeit ten gevolge had en die eveneens veroorzaakt was door onvoorzichtigheid, bij een arbeid, uit overdreven dienstijver, eigenwillig verricht, aan een in werking zijnde pletmachine, hetwelk uitdrukkelijk is verboden. Door oogenblikkelijk aangebrachte geneeskundige

Als J.M. van Kempen III in 1877 overlijdt, neemt zijn jongste zoon en naamgenoot J.M. van Kempen IV (1855-1931) de dagelijkse leiding van de fabriek over.

De vakbond doet zijn intrede

Het sociale imago van de fabriek liep in de Eerste Wereldoorlog voor het eerst averij op. De import van edelmetalen stagneerde en de verkoop van de eindproducten liep terug. Het personeel had het nog relatief goed en Van Kempen zag zichzelf nog als een goede vader voor zijn personeel. Maar dat zou veranderen met de invoering van het Amerikaanse Taylor-systeem,⁵ waarbij werd bijgehouden hoeveel tijd een werknemer bestede aan de productie van een product. Dat veroorzaakte een enorme onrust onder de werklieden. Ze werden bang terecht te

hulp is de wond volkomen genezen en de man is nog bij ons werkzaam.

De verplegingskosten, alsmede een uitkering van plus minna zeventig percent van zijn arbeidsloon, werden gedragen door ons ziekenfonds, waaruit de kosten van enkele malen voorkomende kleine ongevallen eveneens gedragen werden.

Hiertegenover kwamen zeer dikwijls gevallen van ziekte voor, waaronder zelfs van langen duur en waardoor de werkmán, zonder de heilzame werking van ons ziekenfonds, geheel zou zijn ten onder gegaan. Vele malen zijn de uitkeringen uit ons weduwefonds een redmiddel voor overblijvende weduwen geweest en reeds dikwijls moest ons pensioenfonds voorzien in de behoefte van den oudendag.

De voorgestelde wet voorziet dus slechts in een en wel den minst dringenden der hiervoor genoemde sociale nooden en dit wordt van nog grooter beteekenis, waar de Regeering in paragraaf 7 der Memorie van Antwoord zelf erkent, dat in dezen, minst voorkomende der sociale nooden nog slechts zeer gedeeltelijk wordt voorzien.

Mocht de Regeering blijven volharden in het streven naar de voorgestelde gedeeltelijke voorziening en de Kamer meenen daartoe te moeten medewerken, dan sluit adressant zich met volkomen instemming aan bij het advies der Kamer van Koophandel te Hengelo, uitgedrukt in haar adres van 17 Februari jl, dat alsdan de in dat adres vermelde beginselen der Deensche wetgeving in deze materie tot uitgangspunt mogen worden gekozen.’

komen in een harde kapitalistische onderneming. Met deze invoering haalde Van Kempen onbedoeld de vakbond in zijn bedrijf. Daar was hij intens teleurgesteld over. Niet hij, maar de vakbond werd voortaan de bewaker van de rechten en belangen van het personeel.

In 1919 fuseerde Van Kampen met de firma's van C.J. Begeer uit Utrecht en juwelenfabrikant Jacob Vos & Co uit Rotterdam. Deze fusie leidde in 1925 tot het vertrek van Antonius Everdinus van Kempen die ging samenwerken met de concurrent Gerritsen onder de bedrijfsnaam Gerritsen & Van Kempen. Carel Begeer ging door onder de naam De Zilverfabriek Voorschoten. Er woede een hevige concurrentiestrijd tussen de twee zilverfabrieken die uiteindelijk zou uitmonden in een fusie. Dat gebeurde

5. Jan H.M. Sloof, Voorschotense Verhalen IV, pag.95

in 1960. De Van Kempens waren weer terug in Voorschoten en de fabriek kreeg de naam De Koninklijke van Kempen en Begeer. In 1985 vertrok de Zilverfabriek uit het monumentale gebouw in Voorschoten.

De met de Van Kempens vergelijkbare ondernemers investeerden in het welzijn van hun werknemers en daarmee ook in de gemeenschappen waar ze gevestigd waren. De eigen voorzieningen gaven een gevoel van saamhorigheid. Die betrokkenheid van de directies van bedrijven is onder druk van kwartaalcijfers en aandeelhoudersvergaderingen verloren gegaan.

Het dorp Voorschoten en zijn inwoners hebben veel te danken aan de familie Van Kempen. Uit waardering voor hun betekenis voor Voorschoten, kregen de Van Kempens in 1933 van de gemeenteraad een straat naar zich vernoemd. De Van Kempenstraat ligt tussen de Hyacinthstraat en de Narcisstraat in.

Een mondige Zilverfabrieker

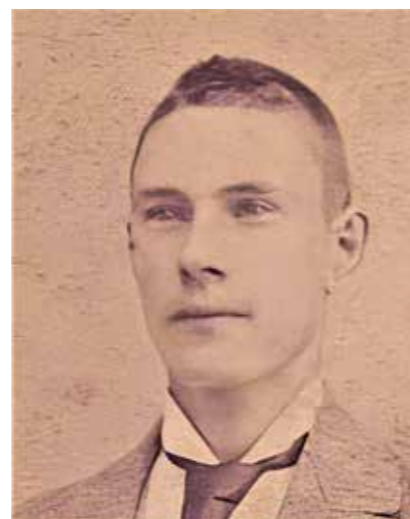
De Zilverfabriek gaf ruimte aan arbeiders om zich maatschappelijk te ontplooiën. De Zilverfabriek arbeider Johannes Braggaar (1876-1952) werkte zijn hele leven lang bij Van Kempen. Daar startte hij in 1888 als leerling-monteur, werd vervolgens arbeider op de draaijerij om te eindigen als smid op de afdeling 'schipwerk' (= zilver schepwerk). Op zaterdag 20 augustus 1938 vierde hij er zijn 50-jarig jubileum.

In 1919 deed Johannes Braggaar mee aan de gemeenteraadsverkiezingen en stond op de kieslijst van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP). Samen met nog een SDAP-er kwam hij in de gemeenteraad en werd 21 jaar lang het gezicht en boegbeeld van de sociaaldemocraten in Voorschoten. De inbreng van de SDAP-fractie was duidelijk herkenbaar socialistisch met als inzet het streven naar betere levensvoorwaarden voor de arbeidersklasse in Voorschoten. Braggaar had het zelf relatief goed bij de sociale Zilverfabriek. Hij woonde met zijn gezin in een van de fabriekshuizen aan de Sint Nicolaaslaan (Hofweg). Maar voor Johannes Braggaar was er buiten de fabriek nog genoeg werk te doen voor de Voorschotense arbeidersklasse. Voorafgaand aan zijn raadslichschap was hij actief als vakbondsman. Daar leerde hij zogezegd het vak van zijn latere raadswerk. Kennelijk leidde dat niet tot wrijving met zijn werkgever J.M. van Kempen, de directeur van de Zilverfabriek. Zij zaten beiden jarenlang tegelijkertijd in de gemeenteraad en er zijn geen gevallen overgeleverd⁶ van onenigheid tussen baas en werknemer.

Dat Johannes Braggaar begaan was met de arbeidersklasse laat ook zijn andere bezigheden zien. Zo is hij voorzitter van het weduwefonds van het personeel van de vereniging voor ziekenhuisverpleging 'Onderling Hulpbetoon', voorzitter van de woningbouwvereniging 'Onze woning', lid van het crisiscomité (B-steun, is steun in natura, zoals schoenen, kleding en voedsel), bestuurslid van de Metaalbewerkerbond van de afdeling Leiden, aangesloten bij het N.V.V. Hiervan was hij gedurende de jaren 1928-1936 voorzitter. En tenslotte lid van de commissie Armenraad Leiden (afdeling onderhoudsplicht).

6. Ruud Braggaar, herinneringen aan zijn grootvader Johannes, 2022

Johannes Braggaar, foto familie Braggaar

Vereniging Oud-Voorschoten

In de naoorlogse periode werd het archief van de gemeente Voorschoten door de heer J.L. van der Gouw geïnventariseerd. Hij was secretaris bij het Algemeen Rijksarchief te Den Haag en in Voorschoten woonachtig. Voor hem was het een boeiende en leerzame klus voor in de avonden en de zaterdagmorgens. Een grote hoeveelheid oud papier en perkament over de periode 1400-1925 ging door zijn handen. Gemeentesecretaris J. de Bres werd door Van der Gouw steeds bijgepraat over de voortgang en zijn bevindingen.

Door Jan H.M. Sloof

Ordering archief en grote tentoonstelling

Van der Gouw kon heel boeiend vertellen over wat hij allemaal was tegengekomen. Daardoor kwam De Bres op het idee om tijdens de paardenmarkt van 1947 een tentoonstelling te organiseren over oud Voorschoten. De eeuwenoude paardenmarkt had namelijk na de periode van sluiting in de oorlogsjaren een nevenactiviteit nodig om publiek te trekken. Er werd een werkc comité samengesteld dat een plan ontwierp voor een tentoonstelling in het Ambachtshuis. Daarbij kwamen in aanmerking: archiefstukken, prenten, schilderijen en voorwerpen.

Het Rijksarchief, de gemeentearchieven van Leiden en Den Haag en het Prentenkabinet van de Universiteit van Leiden zegden medewerking toe. Dat er door die instanties waardevolle documenten werden uitgeleend was wel bijzonder want de bouwvallige staat van het Ambachtshuis was qua klimaat, brandveiligheid en inbraak heel slecht. Maar Van der Gouw kon ze over de streep trekken door toezeggingen over de te nemen beschermende maatregelen. Onder toezicht van gemeenteopzichter A.J. Turion werd het Ambachtshuis vooraf grondig schoongemaakt. De daar opgeslagen stemhokjes en de tafels van de in het gebouw gevestigde Tekenschool van het Nut deden dienst als

Het door J.L. van der Gouw ontworpen wapen van de Vereniging Oud-Voorschoten.

uitlegruimte. Bollenboer en amateurarcheoloog Chris Eggink jr. bekleedde de onooglijke tafels met fraai papier en verzorgde het fotograferen. De chef van de plantsoendienst leende vanuit de gemeentekwekerij ruiten die over de, op tafels tentoongestelde, documenten en prenten werden gelegd om ze te beschermen. Zijn medewerkers vrolijkten de zaal op met bloemversiering. Roken was streng verboden en als blusmiddel stonden er bakken met zand klaar, alsmede kisten om bij onverhoopte calamiteit alles snel naar buiten te dragen. Chris Eggink was ook lid van de brandweer en trad op als

Met dank aan fotograaf René Zoetemelk.

brandwacht en bewaker. Hij bleef 's nachts op een brits tussen de uitgestalde oudheden slapen. De tentoongestelde archiefstukken, prenten en voorwerpen werden verzekerd voor maar liefst zestienduizend gulden!

Mede door de speurtocht onder de Voorschotenaren, door commissielid A.B. Wesselo, vergezeld door ambachtsheer baron Schimmelpenninck van der Oye van Duivenvoorde, werd de expositie voorzien van tal van schilderijen en voorwerpen met betrekking tot Voorschoten.

Boekhandelaar M.G. Emeis schreef wervende stukjes in de plaatselijke en regionale kranten. D.J. Brinks (directeur van de Gemeente Bedrijven) verzorgde allerlei kleine besognes en was steeds de persoon waarop men kon terugvallen.

De tentoonstelling 'Oud-Voorschoten' werd wegens het grote succes nog een dag verlengd en trok maar liefst 1124 betalende bezoekers (scholieren van de hoogste klassen niet meegeteld). De duizendste bezoeker werd verrast met een achttiende-eeuwse gravure "Gezicht op Voorschoten".

Oprichting Vereniging Oud-Voorschoten

Tijdens de laatste vergadering van het werkcmité op 12 augustus 1947 werd de door de heer Wesselo opgemaakte rekening behandeld en er bleek een batig saldo te zijn van bijna tweehonderd gulden. Vervolgens kwam de mogelijkheid ter sprake om Oud-Voorschoten in enige vorm te laten voortbestaan en de vriendenkring niet te verbreken. Met algemene stemmen werd besloten tot de oprichting van de Vereniging Oud-Voorschoten. Het bestuur bestond uit: voorzitter J. de Bres, secretaris J.L. van der Gouw, penningmeester A.B. Wesselo. Commissieleden: D.J. Brinks, A.J. Turion, Chr. Eggink jr en M.G. Emeis. Korte tijd later voegde zich daarbij: D.R. Gerhardt.¹

De Vereniging Oud-Voorschoten stelde zich ten doel kennis te verzamelen over Voorschoten en het verdiepen daarvan en het organiseren van tentoonstellingen en lezingen.

Door J.L. van der Gouw vervaardigde poster tentoonstelling 1947.

Via de pers werd melding gemaakt van de oprichting en een oproep om zich als donateur te melden. Donateurs kregen gratis toegang tot lezingen.

Van der Gouw, die als oud-onderwijzer goed kon tekenen en schrijven, ontwierp een mooi heraldisch wapen voor de vereniging. Ook maakte hij de affiches om donateurs te werven en de aankondigingen voor lezingen en tentoonstellingen.

1. J. de Bres (13.10.1918) gemeentesecretaris, J.L. van der Gouw (24.12.1914) secretaris bij het Algemeen Rijksarchief, A.B. Wesselo (21.01.1884) rijksambtenaar, D.J. Brinks (17.11.1880) gepensioneerd hoofd van de Gemeente Bedrijven, A.J. Turion (20.03.1882) gemeenteopzichter, Chr. Eggink jr. (02.04.1918) bloemist en archeoloog en M.G. Emeis (21.12.1891) bankbeambte en secretaris van een aantal polderbesturen. Korte tijd later voegde zich daarbij: D.R. Gerhardt (24.12.1871) oud-directeur van een ambachtsschool te Rotterdam.

Grootse historische optocht

De eerste grote activiteit van de jonge vereniging betrof een groots opgezette historische optocht. Het was in 1948, het jaar waarin het regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina overal uitbundig werd gevierd. Alles in samenwerking met de Oranjevereniging.

De eerste wagen die aan het samengestroomde publiek voorbijtrok was de uitbeiding van Lodewijk van Loon met zijn etende soldaten op de Voorschotense jaarmarkt 1204. Vervolgens passeerde het beleg van kasteel Rozenburg in 1350 met de toen uitgevonden donderbussen. Voorts: de te Hattem gevangengenomen en in een ijzeren kooi opgesloten Jan van Wassenaer; de kleurrijke intocht van Lamoraal de Linge als ambachtsheer; de kaak of schandpaal voor wetsovertreders, staande voor het Ambachtshuis; de rederijkerskamer Met Liefde Eendracht in 1696; de kerscheut om de gelovigen op zondag van de Leidsche Dam naar de Dorpskerk van Voorschoten te brengen; de in Voorschoten rustende kozakken bij een tent met kampvuur; de klepperman of dorpsomroeper; de brandweer; de goud- en zilverindustrie van Voorschoten in 1869; en de bloembollencultuur in 1880.

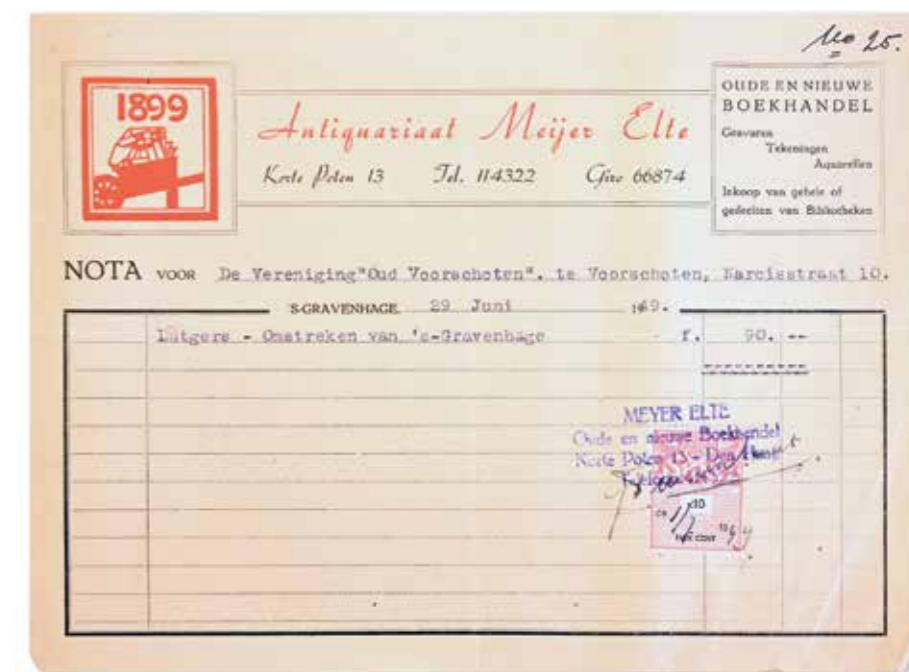
Lezingen en tentoonstellingen

In de eerste verenigingsjaren werden lezingen gegeven, onder andere over oud schrift en over kaartmakers. Vanaf 1953 volgden er regelmatig tijdens de paardenmarkt tentoonstellingen over Voorschoten in het Ambachtshuis. Een 'ingehuurde' tentoonstelling 'Van Babylon tot Napoleon' van 25-30 juli 1955 trok 820 bezoekers.

Toen in 1958 de restauratie van de Dorpstoren klaar was mocht de vereniging tijdens de paardenmarkt de toren openstellen voor bezichtiging. Om de kas te steunen werd een toegangsbedrag van 25 cent gevraagd. Ruim 450 personen beklommen de nauwe trap naar boven en genoten van het uitzicht over de toen nog nauwelijks bebouwde polders rondom Voorschoten.

De verzameling

Het feit dat er nu een Vereniging Oud-Voorschoten

Factuur voor het prentenboek van Lutgers Gezichten in de omstreken van 's-Gravenhage en Leiden

bestond deed particulieren ertoe overgaan boeken, prenten, foto's, verdere documentatie en voorwerpen af te staan. Onder andere een fraai album '25 jaar schoolmeester van de Dorpsschool, M. Struick' dat door zijn nazaten aan Oud-Voorschoten werd geschonken. Desgelijks gebeurde met het album van schoolmeester van de Rijndijk, C. van der Graaf.

Ook het op 6 augustus 1920 aan burgemeester E. Vernède aangeboden album met namen van de werknemers van de Gemeente Bedrijven kwam in de verzameling Oud-Voorschoten. Het is verluchtigd met kunstige tekeningen van de hand van J.L. Verhoog voorstellende: de gashouder, de watertoren en de poort in het Vernèdepark.

Zo groeide de collectie, zorgvuldig door penningmeester-secretaris Wesselo in een register vastgelegd. Af en toe werd iets aangekocht, zoals bijvoorbeeld boeken over het vermaarde opleidingsinstituut Noorthey en het boekje Voorschoten Voorheen en Thans uit 1899.

Bijzonder waardevol is het boek uit 1856 van P.J. Lutgers. Gezichten in de omstreken van 's-Gravenhage en Leiden. Daarin staan 89 prachtige prenten (steendrukken) waaronder tien van Voorschoten-Veur. Het kostte 90 gulden en dat was iets minder dan een gulden per prent.

Chris Eggink was actief met het fotograferen van prenten en prentbriefkaarten over Voorschoten, voorkomend in het rijk voorziene gemeentearchief van Leiden.

Verzameling van het NIWIN

Toen na de oorlog veel jonge mannen hun dienstplicht in Nederlands-Indië vervulden ontstond er in september 1946 uit landelijke organisaties een samenwerkingsverband onder de naam NIWIN.² De slagzin van de organisatie was: 'Ons hart is bij U'. In verscheidene gemeenten, waaronder Voorschoten, werd een plaatselijk comité opgericht voor het zenden van pakketten en brieven. Het Voorschotens comité was samengesteld uit kolonel b.d. T. Beets voor het NIWIN, L.J. van Aken (Katholiek Thuisfront), D.J. Brinks (Protestant Interkerkelijk Thuisfront) en kapelaan Middelhoff (Laurentiusparochie).³

Voor de militairen uit Voorschoten werd onder de titel Hier Voorschoten een nieuwsbrief samengesteld. Het kwam iedere veertien dagen uit. Daarin werden de laatste nieuwtjes uit

hun dorp meegedeeld en hen de gelegenheid gegeven terug te schrijven. De redactie was in handen van Ph. de Graaf Leidseweg en W.J. Kouwenhoven. Herman van Aken voorzag het blad van illustraties. Het werd in het kantoor en met de stencilmachine van brandstoffenhandelaar Konings en van Gent vervaardigd. De bladen gingen via militaire post. Als bezorgers voor de Voorschotense lezers traden onder andere op: de heren H. Kooij Papelaan; J. Rietmulder Willem de Zwijgerlaan en J. Reedijk jr. Kempnaerstraat.

C. Hakker maakte zich verdienstelijk door begunstigers en abonnees te werven.

Een meisjesclub van de MMS Bijdorp werd als groep in 1949 donateur. Zij beloofden om de week een militair een pakje te sturen.

Eind 1950 werd het comité opgeheven en voor allen die zich hadden ingezet voor het blad Hier Voorschoten een afscheidsavond georganiseerd in het Wapen van Voorschoten.

Het archief, waaronder de correspondentie met de militairen en de uitgegeven bladen Hier Voorschoten, werd geschonken aan de Vereniging Oud-Voorschoten.

- Wikipedia: 'NIWIN' Nationale Inspanning Welzijnsverzorging Indië Nederland. Ontstaan uit: Band Nederland-Indonesië, Thuisfront Humanitas, Katholiek Thuisfront, Protestants Interkerkelijk Thuisfront en de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers.
- Tussentijds vertrok kapelaan Middelhoff naar Amsterdam. De commissie schonk hem toen een presse papier van coromandelhout met zilveren plaatje en inscriptie als aandenken. Graveur Diephuisen uit het Sint-Nicolaaspark voorzag het plaatje van een mooie tekst. Natuurlijk vervaardigd in de zilverfabriek.

Ingeslapen

Na het overlijden van de heer A.B. Wesselo werd de verzameling gedeponereerd bij de gemeente Voorschoten. In 1988 schonk Dr. J.L. van der Gouw het positief saldo van f 882,70 van de 'ingeslapen' Vereniging Oud-Voorschoten aan de stichting tot het Behoud van Oud-, Groen-, en Leefbaar Voorschoten.

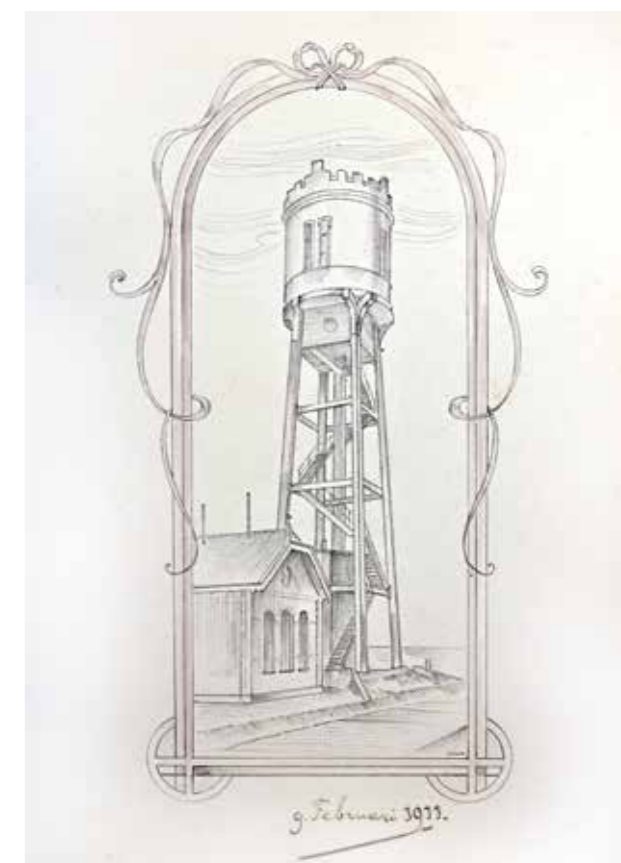
Helaas is de verzameling in de loop der jaren uit elkaar gehaald. De prentbriefkaarten en foto's werden opgenomen in het gemeentearchief. Prenten, schilderijen en voorwerpen raakten verspreid over gemeentelijke ruimten. Het aan de vereniging in bruikleen gegeven uithangbord van café Het Metalen Kruis werd in het trappenhuis van het Baljuwhuis aangebracht, maar is nu in het museum van Voorschoten te bewonderen. In 2011 is alles wat er nog te traceren was van de verzameling geïnventariseerd.⁴

Samen met de door de gemeente bewaarde documentatie vormt de verzameling van Oud-Voorschoten een mooie aanvulling op het 'ambtelijk' gemeentearchief. Nog waardevoller werd het toen de gemeente de archieven van verenigingen in bewaring begon te nemen. Alles ten grieve van de bezoekers aan de leeszaal.

4. Jan H.M. Sloof Inventaris van de verzameling documentatie, foto's etc. van de Vereniging Oud-Voorschoten 1947-1958 Voorschoten 2011. Gedeponereerd in de archiefbewaarplaats van de gemeente Voorschoten.

Titelblad van het album met namen van de personen die hebben bijgedragen aan een geschenk voor burgemeester E. Vernède bij de viering van zijn 25-jarig ambtsjubileum op 6 augustus 1920. Gemeentearchief Voorschoten Verzameling Oud-Voorschoten inventarisnummer 151.

Het Berghuis, meer dan een historisch monument

De karakteristieke boerderij aan de Oude Adegeesterlaan 1, al 70 jaar in het bezit van de familie Berghuis, heeft een lange geschiedenis. De boerderij staat op een bijzondere locatie. Ze was bij Voorschotenaren bekend onder de naam 'den Elst' omdat zij aan de Elstlaan lag. Vanwege de ligging op een olopende rand van een zandrug wordt zelfs vermoed dat op die locatie een oude offerplaats van Germanen is geweest. Een oudere naam van deze woning, 'Onder den Ackerboom' zou terug te voeren zijn op eikenboom, een heilige boom voor Germanen.

Den Elst in de jaren 50

Door: Henny van der Klis

Het staat vast dat de Spanjaarden in deze boerderij hun hoofdkwartier hadden tijdens het beleg van Leiden (1573-1574). De Spanjaarden hadden een tentenkamp opgeslagen op de plaats waar later het Burgemeester Berkhoutpark kwam. Bij hun vertrek staken ze de boerderij in brand. In de oudst bewaarde akte van deze boerderij (3 maart 1585) wordt melding gemaakt van de verkoop van 'de gerechte helft van een verbrande woninghe...'. Deze boerderij en die van boer Rodenburg waren ooit toeleveringsbedrijven voor de buitenplaats Adegeest.

De huidige bewoonster, Sijke Berghuis-Roorda, spreekt graag van 'Het Berghuis', de naam van haar man Wiert Berghuis. Zij kochten het huis in 1954, bijna 70 jaar geleden, als bouwval. Zonder zijn passie voor historische panden en materialen was deze unieke boerderij er niet meer geweest. Dat was de reden om een bezoek te brengen aan de nog zeer kwieke mevrouw Berghuis om te achterhalen wat hen, als Groningers, dreef om dit project in Voorschoten te realiseren.

Van onbewoonbaar verklaarde woning naar monument

Sijke vertelt dat ze allebei uit het noorden van het land kwamen. Zij woonde in Hoogkerk, dat ten westen van Groningen ligt. Haar man Wiert kwam uit Bedum, ten noordoosten van Groningen. 'We leerden elkaar kennen door zijn werk. Hij werkte als bouwhistoricus bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Den Haag en had Friesland als werkgebied. Zijn taak was het in kaart brengen van monumentale kerkgebouwen. Op een motor doorkruiste hij 's zomers het noorden en in de winter werkte hij in Den Haag de tekeningen en beschrijvingen uit. Hij was een begenadigd tekenaar. In de zomerperiode was hij in de kost bij mijn tante, dat gebeurde vroeger vaak als de reisafstanden groot waren. Zij had een foto van mij staan en tante had al eens gezegd dat ik echt een type voor hem zou zijn. Ik was toen pas 17, maar de zomer erna raakte het toch aan en kregen we verkering.

In 1954 trouwden we en vanwege het werk van

Wiert zochten we dus een huis in de buurt van Den Haag. Dat was heel lastig in een tijd van grote woningnood. We konden gelukkig een verdieping huren op de Leidseweg 41. Eigenlijk was het clandestien. Er werden destijds allerlei voorwaarden gesteld aan de toewijzing van woonruimte en daar voldeden we niet aan. Af en toe kwam agent Verseput langs met een uitzettingsbevel, die kreeg dan een kopje koffie en onze 'overtreding' liep dan weer met een sisser af.

Vanuit ons raam op de Leidseweg konden we het puntje van het huis 'den Elst' zien. Mijn man, herkende het als een 16e-eeuwse boerderij en was erg geïnteresseerd. Als bouwhistoricus wilde hij graag een huis met een geschiedenis.'

Den Elst was door de gemeente 'onbewoonbaar' verklaard, het zal dus niet veel fraais geweest zijn?

'Nee, het plan van de gemeente was dat de boerderij zou worden afgebroken om een extra vleugel aan de ds. Fortgensschool te bouwen. 's Avonds gingen we kijken en omdat het al donker was probeerden we met lucifers een beeld te krijgen van de bouwval. Wiert was verrukt van de klassieke bouwdetails en door een klein kelderraampje zagen we een overwelfde kelder. Dit was wat voor ons!

Wiert ging de volgende ochtend direct naar de gemeente. Burgemeester van der Hoeven (1945-1959) had er wel oren naar maar er moest wel een oplossing komen voor de beoogde derde vleugel voor de ds. Fortgensschool. Wiert ontwierp een

plan waarbij zowel de beoogde vleugel van de Fortgensschool kon worden gerealiseerd als het huis behouden kon blijven. Via zijn directeur regelde hij dat Monumentenzorg de boerderij als monument erkende.

In 1954 kochten we 'Den Elst' voor f 5000,-. We kregen zelfs een rijkssubsidie voor de restauratie. De grond eromheen was voor die tijd tamelijk duur, f 15 per m2. Gelukkig konden we geld lenen van de Boerenleenbank en van mijn vader.'

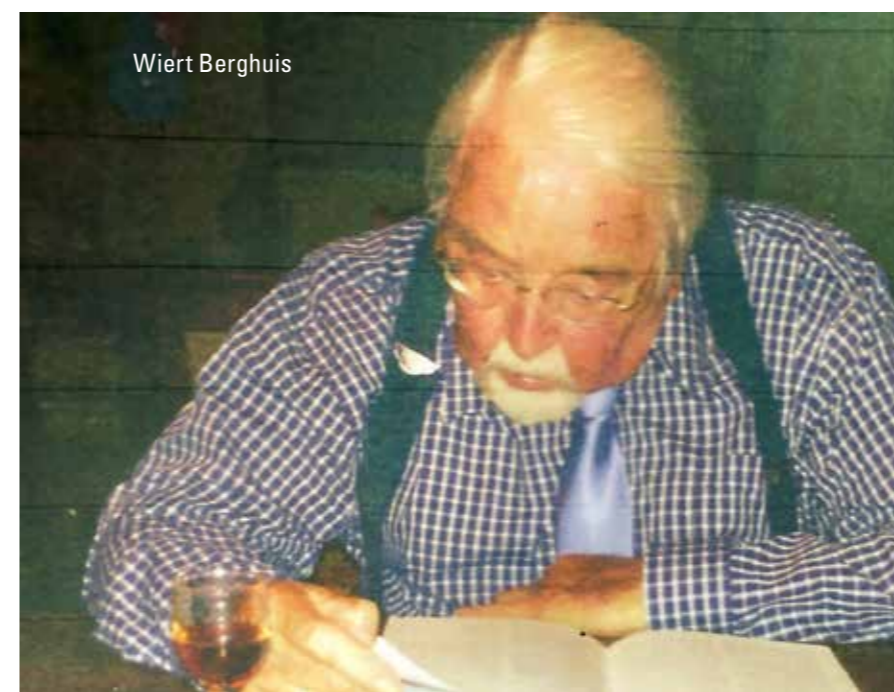
Toen begon het grote werk want jullie wilden de boerderij zelf in de oorspronkelijke bouwstijl terugbrengen. Hoe kregen jullie dat voor elkaar naast een baan en een gezin met kinderen?

'Veel mensen vroegen zich ook af of we wel wisten waar we aan begonnen. Maar we waren jong en dan kan je heel wat aan. Mijn man was bovendien erg handig. 's Avonds na zijn werk gingen we naar de boerderij om te slopen en stenen te bikken. We hadden inmiddels twee kinderen en daar pasten de bewoners van de Leidseweg op.

Een geluk was dat in diezelfde tijd de toren van de Dorpskerk werd gerestaureerd door de firma Woudenberg. Wiert kende de directeur en deze was zo aardig dat hij op tijden dat het bij de toren niet zo druk was, een paar mannen naar ons huis liet gaan om de zware klussen te doen.

Wiert hield ervan authentieke materialen te hergebruiken. Er moesten nieuwe vloeren in

het huis. Het voorhuis en de kelder kregen de nog aanwezige plavuizen, de rest werd bijgekocht. Wiert had via een sloper uit de haven van Rotterdam een dukdalf gekocht die in de Tweede Wereldoorlog door een marineschip omver was gevaren. Die liet hij in brede planken zagen en werden in de woonkamer gelegd. Ook kocht hij oude deuren, want er zat nog maar één deur in het huis. De rest was meegenomen door liefhebbers of opgestookt door padvindders

Wiert Berghuis

Wiert viert zijn 39ste verjaardag in de kelder van het Berghuis

die het huis als laatsten gebruikten. Ook de Delftsblauwe tegeltjes komen uit oude huizen. Opkopers kwamen met hele kisten langs, voor een dubbeltje per stuk. Het was een goede tijd om te restaureren.

De woonkamer heeft een luik met een trapje dat naar de kelder leidt. De kelder heeft een tongewelf en heeft zomer en winter vrijwel dezelfde koele temperatuur. Toen Wiert 39 werd, vierden we zijn verjaardag met vrienden in de kelder, die verwarmd en verlicht werd met waxinelichtjes.

Het luik naar de kelder

Niettemin duurde de restauratie best lang, zo'n drie en een half jaar. Maar uiteindelijk was het zover: we verhuisden met onze twee kinderen Anje en Rieke op oudejaarsdag 1957. Onze huisraad werd vervoerd op een wagen achter een tractor van boer Rodenburg. In ons nieuwe huis werden Martine, Jan en Francine geboren.

De zolder van het huis was groot genoeg om er vijf kamers van te maken, elk kind had een eigen vertrek. Wij sliepen in de opkamer, in een opklapbed. Later, toen de kinderen de deur uit waren, werden de kamers weer door ons gebruikt als slaapkamer en werkkamer voor Wiert.

En Wiert ging door met ontwerpen en verfraaien. Voor het opbergen van tuingereedschap en onze fietsen hadden we een schuur nodig, het liefst opgetrokken in dezelfde handvormsteentjes als het huis. In die tijd was men van plan een groot winkelcentrum te bouwen in Leidschendam, Leidschenhage. Hiervoor werd weiland gebruikt en de boeren die daar woonden moesten het veld ruimen, waarbij een 16e-eeuwse boerderij tegen de vlakte ging. Dat kwam Wiert ter ore en hij kon de benodigde steentjes kopen. Deze werden op ons erf gestort en in de tuin gebracht door onze kinderen met vriendinnetjes die de stenen aan elkaar doorgaven. Naderhand

Sijke Berghuis-Roorda

moesten ook die stenen nog gebikt worden. Op de schuur plaatste Wiert later een dakkapel met een wijzerplaat. Er kwam ook een windwijzer op de schuur. Deze haan is afkomstig van de toren van de Hervormde Kerk in Hoogkerk, mijn geboortedorp. Op die kerk werd een nieuwe windwijzer geplaatst en het haantje werd afgedankt.

De kinderen hebben het hier geweldig gehad. Ons huis lag toen nog midden in de polder. De Nassaulaan was nog een zandpad, en op de plek waar nu het zorgcentrum staat, was een groot voetbalveld. Aan de achterkant lag de grond braak tot aan de sloot. Wiert plaatste een schommel, en we verbouwden er groenten.'

Oude boerderijen waren niet erg comfortabel, gemeten naar de huidige maatstaven. Hoe hebben jullie dat ervaren?

'Je was veel meer gewend. De winters waren ook strenger maar we hadden er geen last van. Bij strenge winters woonden we in de opkamer die boven de kelder

ligt. Het plafond is daar lager en dus wordt het sneller warm. Reuze gezellig.

De kinderen kregen als het koud was een kruik mee naar bed. We hadden geen centrale verwarming, maar dat had niemand in die tijd. We hadden eerst een plattebuiskachel, en later een Friese Smit kachel, die op kolen werd gestookt. Dat gaf veel stof. Mijn man rookte ook, dus er moest flink worden schoongemaakt. We combineerden comfort met authenticiteit. Ik kookte wel al op gas, hebben een douche gemaakt en de zolderruimte was zo groot dat de kinderen elk een eigen vertrek hadden.'

Hoe ziet u de toekomst met het oog op verduurzamen?

'Ik zou graag 100 willen worden, dat is over 9 jaar, maar ik heb geen zin meer in allerlei verbouwingen. Dat is voor de volgende bewoners. Het zou geweldig zijn geweest als Het Berghuis in de familie zou blijven. Maar de kinderen hebben hun eigen levens opgebouwd. En als één van de kinderen het zou kopen, moeten de anderen worden uitgekocht. En dan nog verduurzamen. Dat wordt wel erg duur. Ik wil niet over de toekomst van het huis nadenken, ik moet het loslaten. Ik woon hier nu al 67 jaar, waarvan 59 fantastische jaren met Wiert. En nog steeds geniet ik met de kinderen volop aan deze tafel, gemaakt van afgedankt hout van de kap van de Martinikerk in Groningen. Ik ben een zeer gelukkig en dankbaar mens.'

De opkamer

De Lindehoeve van de familie Nell

Wie herinnert zich nog zo 'n oude schoolplaat van een boerderij? Je zag ze wel in de gang van een schoolgebouw of in een lesboekje. Het geromantiseerde tafereel van het boerenleven toonde meestal een zomerse weide vol dieren, een boer op het land met een paard en werktuig, een koeien-melkende boerin en een erf vol melkbussen, kippen en een waakse hond. De Lindehoeve van de familie Nell voldeed volledig aan dat zo typerende beeld van een boerderijplaat. Tot deze klassieke boerderij behoorde een rietgedekt woonhuis, diverse stallen, een wagenschuur, een hooiberg, een karnhuis, mestlo's, een boomgaard en uitgestrekte groene weiden tot ver in de Rietpolder aan de overzijde van de Vliet. De familie Nell had er koeien, varkens, schapen, kippen en een werkpaard. In dit artikel kijken we of we wat meer te weten kunnen komen over het leven van de familie Nell op hun ooit zo prestigieuze boerderij.

Door Nico Fennes,
foto's uit familiearchief Nell

Over eigenaren en pachters

Het woongedeelte van de Lindehoeve, gelegen aan het tegenwoordige Lindepad 1, dateert volgens een gevelsteen uit 1796.¹ Toch was er in 1588 al sprake van een woning op de plaats van het huidige pand. Deze lag ten westen van buitenplaats Bijddorp. In 1708 werd deze Lindehoeve verkocht door Justiana baronesse van Amstel aan de hoogedele heer Pieter Rijnard

baron van Stepraedt. In 1731 stond het onder nr. 204 op de verpondingslijst als eigendom van de erven van Pieter Rijnard van Stepraedt. De periode Van Stepraedt eindigt op 16 juli 1744 toen Jan Anthonie baron van Stepraedt de 'welgelegen huismanswoning de Lindehoeve' met 2 bargaen en 13 morgen land voor fl. 1874 verkocht aan de heer Jacob Half-Wassenaer te Den Haag.

1. Berghuis, W.J. 1971. Oude Boerderijen in J.L. van der Gouw, Voorschoten Historische Studiën.

Na het overlijden van Jacob Half-Wassenaer komt in 1790 de familie Van Brienen in beeld.² Jacobs onroerende goederen in Voorschoten, bestaande uit de Lindehoeve en drie naast elkaar gelegen huizen aan de Dorpsstraat, werden toebedeeld aan zijn nichtjes, waaronder Sophia Maria Half-Wassenaer (1727-1802) die gehuwd was met Aernout Jan van Brienen van de Grootte Lindt (1745-1804). Zo belandde de Lindehoeve bij de Van Brienen. De zoon van Aernout Jan van Brienen, Willem Joseph (1760-1839), werd bij vererving de volgende eigenaar. Hij stamde uit een Amsterdams koopmansgeslacht en was politiek actief. In de Franse tijd was hij van 1807 tot 1808 lid van de staatsraad van koning Lodewijk Napoleon en van 1811 tot 1813 een van de burgemeesters van Amsterdam. Diens zoon, Aernout Willem van Brienen (1783-1854), werd de volgende eigenaar van de Lindehoeve. Ook hij volgde een politieke carrière. Aernout Willem werd kamerheer van koning Willem I en II en was van 1840 tot 1849 lid van de Eerste Kamer. De laatste Van Brienen als eigenaar van de Lindehoeve is Willem Thierry Arnold Maria baron van Brienen (1814-1863). Hij was naast kamerheer van koning Willem III ook eigenaar van een beroemde kunstcollectie, studeerde aan de Haagse Academie voor Beeldende Kunsten en werd daar bestuurslid, maar is vooral bekend als de bouwheer van het Haagse stadspaleis aan het Lange Voorhout, nu Hotels des Indes.³ Thierry bracht de Lindehoeve indirect in het bezit van de van Pallandts. Na het overlijden van zijn vrouw hertrouwde Thierry in 1847 met Adriana Maria baronesse Van Zuylen van Nijvelt, die na Thierry's overlijden in 1870 huwde met Philip Jacob baron van Pallandt (1814-1892).

Het is niet waarschijnlijk dat deze aristocratische eigenaren ooit zelf op de Lindehoeve hebben gewoond. Zij kregen het door vererving in bezit en gebruikten de gronden met boerderijen voor het innen van pacht. In 1731 werd de Lindehoeve verpacht aan bouwman Cornelis Slobbe. Van begin 19e eeuw tot ongeveer 1870 komt de familie Voorham als pachters in de stukken voor. Rond 1875 wordt bouwman H. van Leeuwen de pachter. Net na 1900 duikt voor het eerst Cornelis Nell Wzn in een akte op (akte nr. A 137).

2. Eijkel, W. van den, gegevens 18e en 19e eeuw m.b.t. Half-Wassenaer, Van Brienen en Van Pallandt

3. Wikipedia

Cornelis Nell Wzn (1874) & Anna Jacoba Rijlaarsdam (1880)

In 1903 kreeg het pasgetrouwde stel Cornelis Nell en Anna Jacoba Rijlaarsdam van baron Dirk Jacob Gijsbert Jan van Pallandt gelegenheid tot het pachten van de Lindehoeve.⁴ Zij namen de pacht over van een boer die naar Haarlem vertrok. De uit De Kaag afkomstige Cornelis kon het contract met de baron rondkrijgen als hij de voormalige boer tot aan zijn dood zou compenseren. Dat gebeurde. Volgens Cees Nell⁵ betaalde zijn grootvader de wekelijkse vergoeding trouw, zelfs toen de naar Haarlem vertrokken boer allang was overleden.

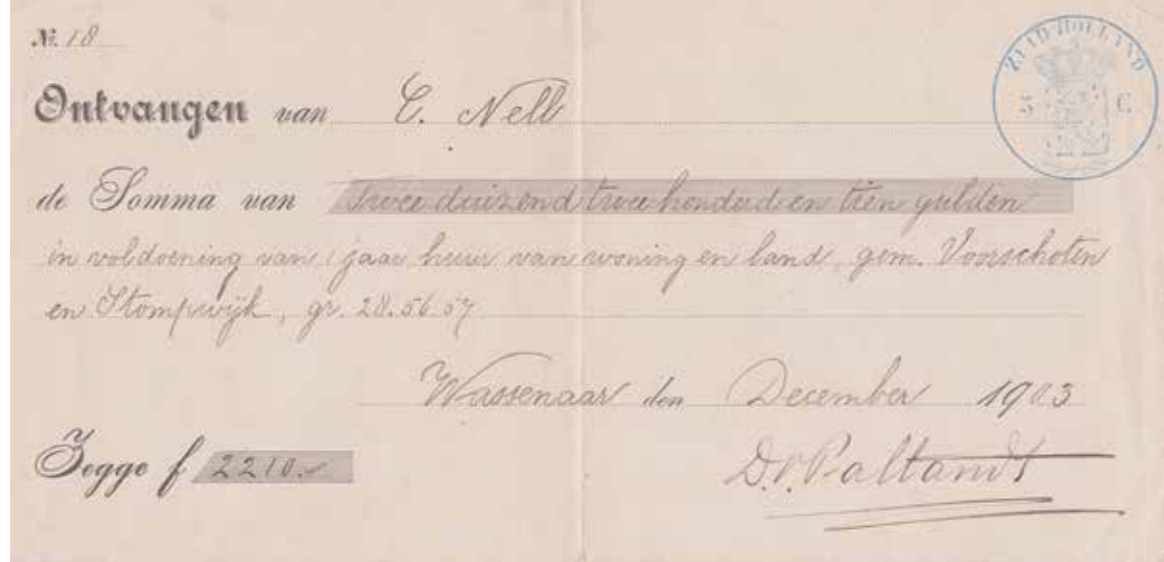
Anna Jacoba Rijlaarsdam

Cornelis Nell

Op steenworp afstand van de Lindehoeve stond de boerderij van de familie Dijkman, die zij in eigendom hadden. Cornelis en Anna waren op dat moment nog pachters. Volgens Cees Nell zal dat gegeven een rol hebben gespeeld in de aankoop van de Lindehoeve. Maar er brak een moeilijke tijd aan in het leven van Cornelis en Anna. Niet alleen moesten zij hard werken om de boerderij en hun gezin met zeven kinderen draaiende te houden, Cornelis kreeg de gevreesde ziekte.

4. Volgens Marry Niphuis-Nell speelde de familie Van Pallandt een belangrijke rol voor de Nellen. Zowel Cornelis Nell als zijn vader Willem (1839-1898), afkomstig van boerderij Bellesteijn in Wassenaar, kregen een boerderij in pacht van de Van Pallandts. Voor vader Willem was dat in 1874 de boerderij Dank en Hoop op de Kaag, voor zoon Cornelis boerderij de Lindehoeve in 1903. Het is niet duidelijk of Lindehoeve bewust veranderde in Lindehoeve of dat er een verschrijving optrad.

5. Cees Nell is een kleinzoon van Cornelis en Anna

De kwaal van Cornelis Nell

Slechts 49 jaar oud leed Cornelis aan 'een kwaal', zoals het werd benoemd. En wel een zeer ernstige kwaal, namelijk een vorm van kanker die leidde tot een pijnlijke hoofdwond. Hij was er geruime tijd voor onder behandeling in het Diaconessenhuis, toch wilde de kwaal niet genezen. De prognose was slecht. In een laatste wanhopige poging vertrok hij op 14 mei 1924 met Anna voor therapie naar Londen. Terwijl Cornelis in Londen verbleef, keerde Anna een kleine week later terug naar Voorschoten. Marry Niphuis-Nell⁶ bestudeerde in 2011 de intensieve briefwisseling die daarop volgde tussen Cornelis en het thuisfront. De brieven zijn voor een groot deel bewaard gebleven in het familiearchief dat in bezit is van Cees Nell. Ze vertellen iets over het ziekteverloop van Cornelis, zijn gemoedstoestand en zijn godsgeloof én geven inzicht in de dagelijkse gang van zaken op de boerderij. Marry Niphuis-Nell deed uitgebreid verslag van deze briefwisseling waarvan hierna een impressie.

In een van de brieven wekte Cornelis de indruk er zelf niet zoveel heil meer in te zien, maar dat het aandringen van zijn vrouw en kinderen hem er toe bracht het toch nog bij de Londense artsen te proberen. Op de dag van aankomst bezochten zij al gelijk de Londense dokter die Cornelis onderzocht, bloed afnam en direct met de behandeling begon. De dokter en een verpleegster 'leggen hem een soort verband met electrics om zijn lijf'. Zo moest hij een uur blijven liggen. De volgende morgen kreeg hij 'ook zo'n verband op de zeere plek om zijn hoofd'.

De metropool Londen is een volledig nieuwe ervaring voor Cornelis en Anna. Ze zijn geïmponeerd door de vele mensen. Anna schreef

een dag na aankomst: 'De drukte hier op straat is zoo ontzettend groot, dat ik vanmiddag maar liever in ons hotel bleef om jullie eens het een en ander te laten weten.' De vooruitzichten voor de patiënt waren zeer positief schreef Anna: 'Zoojuist zijn Pa en Cor⁷ thuisgekomen met de mededeeling dat de dokter hem waarschijnlijk met zes weken genezen kan, nu als dat eens waar mag wezen.' Een week later, Anna is dan al terug in Voorschoten, schreef Cornelis dat 'de docter... zalf en water heeft voorgeschreven om de wond mee te verzorgen'. Cornelis achtte het de moeite waard om 'die groote wereldstad' eens te zien, maar dat bracht hem er ook toe zijn thuissituatie extra te waarderen: 'heilig Holland en mijn rustige woning in het land vergeleken bij deze jagende, wervelende drukte en pracht.' Hij hoopt van de familie Dijkman, zijn bureu in Voorschoten, af en toe iets te vernemen 'over zaken en prijzen'. Ook hoopt hij dat zijn familie en vrienden hem niet vergeten en hem vaak zullen schrijven, want dat 'kort mij de tijd'.

De nieuwe hoop op genezing werd al snel in de kiem gesmoord. In een brief van 26 mei aan Anna en de kinderen schreef hij dat de artsen hem één keer hebben bestraald, maar dat dat 'averechts verkeer' uitwerkte en 'dat zullen zij niet meer doen'. Hij had er een paar dagen en nachten veel pijn door geleden. Op dezelfde dag schreef hij zijn schoonmoeder, Anna Rijlaarsdam- van Egmond, dat hij nog geen verbetering van de kwaal kon bespeuren. Hij had vaak pijn en schreef in bijna elke brief dat hij de moed niet verloor en tot God gebeden moest worden 'om uitredding en

6. Marry Niphuis-Nell is een kleindochter van Cornelis en Anna
7. Een in Londen wonend familielid of bekende van die familie die Cornelis begeleidde

genezing en om kracht en hoop'. In zijn brieven naar huis maakte Cornelis regelmatig melding over de post die hij ontving: van dominee Van Wijngaarden, van buurman Dijkman, van mijnheer Broers, ansichtkaarten van Margot en Jansje, van zijn zus Heiltje, van zuster Truus uit het Diaconessenhuis, van "Broeders en Zusters van mijn Oude Moeder", van Lekkerkerk, van v/d Stoel en natuurlijk het vaakst van zijn vrouw en zeven kinderen. Willy was 20 jaar. Daarop volgde: Jo (19), Jacob (17), Anna (15), Cor (13), Greta (12) en Johan (8). Uit een brief die oudste dochter Willy aan haar vader schreef, bleek dat er veel medeleven was van familie, bureu, vrienden en bekenden. Het was een komen en gaan op de Lindehoeve. Zelfs drie zusters uit het Diaconessenhuis kwamen op bezoek.

Al in de eerste brief vanuit Londen gaf Cornelis aanwijzingen aan zijn oudste zoon Jacob voor het werk op de boerderij: 'Als het gras zoo hard groeit, vraag aan Dijkman maar of hij eens met je meeloopt om te zien of je nog af moet zetten voor hooiland, maar de koeien mag niet krap lopen [...] en als het kan, moet je een 25 à 30 lammeren koopen...'. In een brief van 31 mei laat zoon Jacob weten dat de laatste 38 kleine kazen verkocht zijn voor 43 ct.

Tijdens het consult van 4 juni liet de dokter in Londen weten dat ook zij niet tevreden waren met het verloop van de ziekte, waarop Cornelis de volgende dag aan zijn 'Oude Lieve Moeder' schreef dat hij die morgen voor het laatst bij de dokter was geweest en dat hij 'als ongeneeslijk ontslagen is... de docter zelf was er ontdaan over, zoo hard als het nu achteruit gaat'. Een dag later keerde hij al terug op de Lindehoeve, waarmee het brieven schrijven stopte. Toch liet hij dominee Van Wijngaarden nog met een brief weten dat, hoezeer de lijdensweg zijn geloof ook dreigde aan te tasten, hij toch probeerde daaraan vast te houden. Het mocht niet baten. Cornelis overleed 1 oktober 1924 en werd bijgezet in een grafkelder bij de Dorpskerk in Voorschoten. Deze grafkelder, vak A nr. 10, is er nog altijd.

De Lindehoeve in de jaren 30

Anna zette het boerenbedrijf voort, daarin bijgestaan door haar kinderen en vooral oudste zoon Jacob, die op een paar dagen na 18 jaar was

op het moment dat Cornelis overleed. Getuige een wervelend promotieartikel in de Voorschotensche Courant van 3 juli 1937 hadden zij de zaken goed voor elkaar. Dit krantenartikel nodigde uit tot het brengen van een bezoek aan de boerderij gelegen aan de Landweg 4. 'De Lindehoeve is een bezoek ruimschoots waard', rept de krant. 'Aan het eind van de Landweg ligt ze tusschen het groen verscholen, terwijl de koeien in de wei er voor lopen te grazen.' Volgens het artikel was alles gemoderniseerd. In plaats van met een hooivork werd het 'hooibergen' met een grijper en een elektrische lier gedaan. 'De eigenaresse kan trots zijn op zulk een bezit, dat geheel aan de tijden is aangepast. Gedurende dezen tijden heeft zij haar bedrijf voor velen tot een voorbeeld weten te stellen hetgeen blijkt uit de excursies welke er geregeld onder leiding van het Zuivelstation Zuid-Holland en V.V.V. heen geleid worden.' Zelfs vanuit het buitenland is er aandacht voor de 'zeer modern ingerichte kaasmakerij die voldoet aan de hoogste eischen van hygiëne. Het is een genot erin rondgeleid te worden door de steeds bereidwillige eigenaresse of haar dochter'. Een wandeling naar de Lindehoeve werd aanbevolen. 'U zult er steeds welkom zijn en alles met eigen oogen kunnen aanschouwen. Maar de Lindehoeve zult u dan ook niet verlaten zonder een flinke portie kaas, overtuigd als u ervan zult zijn dat de heerlijkste kaas slechts op de Lindehoeve bereid wordt.'

Jacob Nell (1906) & Nienke Mechelse (1910)

Anna en haar kinderen wisten de Lindehoeve goed op de kaart te zetten. Erg oud zou Anna niet worden. Zij overleed 8 juli 1946 op 65-jarige leeftijd en werd bij haar man begraven. Jacob was als oudste de aangewezen opvolger. Feitelijk

was hij dat al sinds zijn vader in 1924 overleed. Door toedeling bij akte van scheiding werd hij op 23 april 1947 de nieuwe eigenaar van de Lindehoeve.

Jacob was in de Lindehoeve geboren. In zijn jonge jaren was hij schoolgaand op de Christelijke Bijzondere School in de Schoolstraat. Zijn roepnaam was Jaap, maar hij ondertekende altijd met Jac. In 1939 huwde hij Nienke Mechelse, die geboren was aan de Rijndijk. Zij kregen drie kinderen: Riet (1943), Cees (1945) en Bas (1948). Buiten de boerderij was Jacob actief in tal van organisaties. Wel 30 jaar was hij lid van de Coöperatieve Melkcentrale, waarvan 20 jaar als secretaris of voorzitter van de afdeling Den Haag en Leiden. Daarnaast oefende hij functies uit binnen diverse landbouworganisaties, het comité Paardensport, de pachtkamer van het kantongerecht te Leiden, was een periode gemeenteraadslid namens de C.H.U. en ook nog diaken en ouderling van de Hervormde Gemeente.⁸ Nienke was decennialang actief als vrijwilligster bij het Rode Kruis. Het boerenpaar stond bekend als een zorgzaam stel dat iets voor de samenleving wilde betekenen. Na de dood

van Jacob schreef J.L. van der Gouw in een memoriam over de ontelbare huisbezoeken die zij zieken en eenzamen brachten.

Een economisch mirakel

De Lindehoeve telde ongeveer 50 melkkoeien, met nog wat pinken en kalfjes erbij opgeteld zo'n 70 runderen. Verder 100 varkens en een kudde schapen. Er waren twee paarden: Frieda en Irene. Later nog een groot werkpaard met de naam Corrie. Rond 1957 kocht Jacob een nieuwe Porsche tractor. Ondanks de herrie die het maakte waren deze paardenkrachten een aanwinst. De Porsche is tegenwoordig in handen van een liefhebber die het werktuig restaureerde.

Jacobs land liep door tot aan rijksweg A4. In april gingen de melkkoeien het land op. Dan werden ze met zes tegelijk in een praam, 'de Bok' genoemd, naar het land aan de overkant van de Vliet gevaren.

Het jongvee bleef op het land nabij de boerderij. Voordat de mest vanuit de goot in de stal, via de kruiwagen, de mestschuit en paard en wagen, uitgestrooid kon worden op het weiland van de Rietpolder, ging het drie á vier keer op de vork. Dat betekende veel handwerk. Economische gezien was het een mirakel. De krogt, het stuk weiland gelegen voor de boerderij, werd in 1939 gevorderd voor de legering van gemobiliseerde soldaten van het Korps Veldartillerie. Het leverde de familie wat financiële ruimte op, aldus Cees Nell. Na afloop van de oorlog nam het MOC⁹ haar intrek in de gebouwen van het kampement. Het adres van de boerderij veranderde van Landweg 4 in Koninklijke Marinelaan 4.

8. J. H.M. Sloof, 2011. Inventaris archiefstukken van Jacob Nell & Nienke Nell-Mechelse
9. Het Marine Opkomstcentrum, van 1946 tot en met 1961 in Voorschoten gevestigd

Boerenknechten en -meiden

Jacob had extra handen nodig om de boerderij draaiende te houden. De kinderen werkten uiteraard volop mee. Cees en Bas melkten de koeien, werkten in de stal en hielden het erf met grindpaden en ligusterheggen bij. Cees vertrok op 13-jarige leeftijd naar een kosthuis en wat later naar een internaat. Gelukkig had Jacob een paar vaste knechten in dienst, namelijk Cornelis (Cees) Bogerd en Michiel (Chiel) Barreveld. Nienke kreeg hulp in het huishouden van dochter Riet, mw. Van Meijgaarden en van Annie van Ispelen.

Annie begon in 1955 als hulp in de huishouding. Annie: 'Ik was veertien jaar toen kruidenier Rijnveld vertelde dat boerin Nell een hulpkracht zocht. De kruidenier stak overal zijn voelspriet uit en toen hij bij ons aan de deur kwam vroeg hij mijn moeder: "Is het iets voor een van jouw meiden?"' Ik wilde maar wat graag. En meteen voor hele dagen en 's zaterdags tot half drie.

Wat was het heerlijk om op de boerderij te werken. Als ik 's morgens vroeg arriveerde zorgde de boerin altijd voor een bord broodpap, bestaande uit stukjes brood, een klont weiboter en warme melk. Daar ben ik groot mee geworden. In het begin hielp ik vooral in het huishouden. Hoe het woongedeelte in elkaar stak? Vanaf de voordeur liep er een lange gang naar het achterhuis. Links van de deze gang bevonden zich de slaapkamers. De voorste slaapkamer was voorbehouden aan de boer en boerin, de slaapkamers daarachter aan de kinderen. De opkamer rechts aan de voorzijde

diende voor ontvangst van hoog bezoek en voor de logés. De boomgaard leverde goed fruit op dat op zolder te drogen werd gelegd. Verder was de zolder in gebruik voor het mangelen van de was, de opslag van stobalen en een van de knechten had er zijn slaappleats. In de kelder stonden de wekpotten koel en droog. In het karnhuis bevond zich een elektrisch aangedreven karnmolen waarin boter en kaas werd gemaakt. Het leven speelde zich vooral af in de huiskamer die zich in het achterhuis bevond. In het achterhuis bevond zich ook een waterbak voor het koelen van de melkbussen en de doorgang naar de stal.

Dagelijks maakte ik voor iedereen een beker chocolademelk, nog met van die ouderwetse cacao doorgeroerd. Tussen twaalf en twee 's middags was het eerst eten en daarna even slapen. Chiel Barreveld ging hiervoor naar zijn huis aan de Molenlaan. Cees Bogerd woonde bij zijn ouders op de Bloklaan en veel op de boerderij. Hij knapte zijn uiltje op de zolder boven de stal. Cees Bogerd was een pestkop, die gooide de krielhaan achter je aan. Ik hielp ook mee in het boerenbedrijf. Elke dag maakte ik de rubbers van de melkmachines schoon met soda en heet water, en bracht ik lege melkbussen in de roeiboot naar het land over de Vliet waar de knechten aan het werk waren. Het mooiste vond ik het hooibergen. Dan zwaaide ik het hooi met de knijplier vanuit de vlet tot hoog in de hooiberg.

De band met het naastgelegen klooster was goed. Af en toe kregen we wat groenten uit de

kloostertuin. Ook aan het MOC hadden wij uitstekende burens. Schipper Knoop was een dagelijkse vaste gast. Het dochttertje van de commandant kwam regelmatig bij ons kijken en de instrumentmaker repareerde van alles voor ons. En we hadden leut met de op het MOC gelegerde stokers en machinisten. 's Ochtends om 9 uur was het vlaggenparade, dan mocht je het terrein niet oversteken.

Op een keer hadden we een grote schoonmaak. Het beddengoed hing uit het raam. Toen ik uit de richting van het MOC veel kabaal hoorde

De uitkoopregeling

In 1961 nam de gemeente Voorschoten zich voor Jacob en Nienke uit te kopen voor de aanleg van de wijk Bijdorp. Dit moest bij voorkeur op vrijwillige basis gebeuren, zodat een langdurende onteigeningsprocedure werd vermeden.

Wethouder Dekker voerde hier vele gesprekken over met Jacob. Vanaf augustus dat jaar viel de ene na de andere gemeentelijke brief op de deurmat van de Lindehoeve. De gemeente vroeg o.a. in te stemmen met een taxatie van de aan te kopen opstallen en gronden, hetgeen geschiedde. Het betrof de percelen kadastraal bekend gemeente Voorschoten, sectie B 536

opstallen met erf, groot 0.39.90 ha	fl. 83.475
water, groot 0.80.90 ha à fl. 1,20 per ca	fl. 9.708
grond, groot 6.62.50 ha à fl. 2,00 per ca	fl. 132.500
inkomensschade	fl. 35.460
liquidatieschade vee	fl. 2.250
onrendabele bouwkosten	fl. 97.700
stagnatieschade	fl. 1.000
verplaatsing silo's	fl. 1.250
verhuiskosten enz.	fl. 3.000
belastingsschade	pro memorie
hogere vergoeding, ter voorkoming van kosten, risico en tijdverlies bij een onteigeningsprocedure	fl. 8.657

	fl. 375.000

Daar ging nog fl. 1480 van af, omdat het aan de Haagsche Waterscouts verhuurde terrein buiten de verkoop werd gehouden, waarna een 'schadeloosstelling' à fl. 373.520 resteerde. De transportakte passeerde in oktober 1963 ten overstaan van de notaris G.J. Boom.

komen, holde ik met mijn schort om naar buiten en ging samen met Cees Nell kijken. Het bleek om een militaire begrafenis te gaan met veel ceremonie eromheen. Dat fascineerde ons zo dat we achter de stoet aanliepen naar het kerkhof van de Dorpskerk. Pa Nell was behoorlijk kwaad dat we zonder wat te zeggen de benen hadden genomen. Dag in, dag uit maakten we van alles mee. Tot op de dag van vandaag heb ik een goede band met de familie Nell en kan ik nog in geuren en kleuren vertellen over die heerlijke boerentijd.'

water, 699, 701 – 702 weiland, 2602 huis, stal en schuren, 2741 schuur en erf, 2798 – 2801 weiland, 4918 water en 691 weiland en clubgebouw van de Stichting Haagsche Waterscouts, in totaal circa 7 ha.

De gemeente taxeerde het geheel op fl. 341.343, maar Jacob hield vast aan de vraagprijs die hij zelf voor ogen had, namelijk fl. 375.000. De gemeente compenseerde het verschil door enkele posten te verhogen. De specificatie van het door Jacob te ontvangen bedrag luidde als volgt:

De "Lindehoeve" zoals deze er bij aankoop door de Gemeente 20 Nov. 1963 uitzag (Foto Monumentenzorg Sept. 1968)

Jacob en Nienke verbonden de nodige voorwaarden aan de overdracht waar de gemeente mee instemde. Zolang de gemeente namelijk niet over de gronden zou behoeven te beschikken, mochten zij hun bedrijf voortzetten. Voor dat gebruik werd jaarlijks een nieuw pachtcontract opgesteld. De pachtsom bedroeg rond de fl. 3300,- per jaar. Een andere voorwaarde luidde dat de gemeente ervoor zou zorgen dat de twee stallen, die aan de overkant van de Vliet stonden, op het

water- en elektriciteitsnet werden aangesloten. Blijkbaar waren die stallen nog van licht en water verstoken. Zo kon Jacob nog tot in 1969 doorgaan met boeren. Van onderhoud aan de boerderij was uiteraard geen sprake. De knechten vertrokken langzaam. Het boeren eindigde definitief toen met het bouwrijp maken van het land werd begonnen. Hiervoor werd zand opgespoten vanuit de Rietpolder. Door deze zandwinning ontstond het recreatiegebied Vlietland.

Een nieuwe woning

Weer een andere clauseule bestond eruit dat Jacob en Nienke een nieuwe woning mochten bouwen op een perceel in het toekomstige Bijdorp. Maar de aanleg van Bijdorp vertraagde omdat de gemeente zich eerst wilde richten op het bebouwen van de Noord-Hoflandsche polder, dit om te voorkomen dat de gemeente Leiden de polder zou annexeren. Jacob en Nienke lieten voorlopig een huis aan de Generaal Spoorlaan bouwen. Pas in 1972 kregen zij toestemming voor het bouwen op een stukje van hun voormalige land. Cees Nell vertelde dat het zijn ouders ontzettend hoog zat dat zij eerder fl. 2,00 per ca van de gemeente voor hun land ontvingen, terwijl zij voor het bouwen van hun nieuwe woning fl. 50,00 per ca moesten terugbetalen. Het perceel lag notabene op een onbereikbare plaats, namelijk

direct gelegen aan de Vliet en de Kerksloot. Op eigen kosten mochten zij een brug over de Kerksloot aanleggen. Daarover was het nodige te doen. Het voorlopige adres van hun nieuwe huis werd Carel Fabritiuslaan 45. Toen de wijk Bijdorp eenmaal van straten werd voorzien, veranderde dat in

In volle glorie hersteld

Wat gebeurde er met de leegstaande Lindehoeve? Die ging hard achteruit. De gemeente zou de boerderij hebben afgebroken ware het niet dat een grote groep jeugdigen op zoek was naar een eigen jongerensociëteit. In januari 1972 stelde de gemeenteraad de Lindehoeve ter beschikking, met een som geld erbij voor het opknappen. De jongelui haalden zelf ook geld op door het organiseren van concerten in het Cultureel Centrum.

15 september 1973 opende de Lindehoeve haar deuren als jongerencentrum.¹⁰ Vanaf het eerste uur was het er druk. De eerste jaren trok het wel zo'n 2000 bezoekers per week. De gehele Nederlandse beatscene kwam er voor het voetlicht. Voor veel jongeren vormde het een parel in een jeugdig bestaan. Toch brokkelde dat succes van de Lindehoeve gaandeweg de jaren

Roerdomperf 10. De tijdelijke brug werd afgebroken. Gerekend vanaf 1969 nam de hele procedure een jaar of tien in beslag. Jacob overleed in 1983, Nienke in 2002. Zij zijn bijgezet in dezelfde grafkelder als waar Jacobs ouders liggen.

af en sijpelde de animo weg. 1 september 1987 besloot de gemeente er een punt achter te zetten. Drie dagen later stond de Lindehoeve in vuur en vlam, waarbij het voorhuis in de as werd gelegd. Omdat de top van de voorpui al was neergedaald, wilde de brandweercommandant de hele gevel neerhalen. Dankzij de interventie van burgemeester Cannegieter werd dat voorkomen. Het was heel nobel van de gemeente dat zij het pand liet restaureren. Dokter Cees Meijer maakte er een gezondheidscentrum van, wat het vandaag de dag nog is. Het adres veranderde in Lindepad 1. Na het overlijden van Cees Meijer is het gebouw overgenomen door zijn vrouw en sinds 2016 is het in eigendom van vleesgroothandel Zandbergen. Toen ik in de afgelopen zomer weer eens langsleiep en zag dat de Lindehoeve er in volle glorie bij staat, dacht ik: 'Die eeuwigheidswaarde moet het voor altijd behouden.'

10. Over het jongerencentrum de Lindehoeve is een boek verschenen waarover de redactie verder kan informeren

Van de Planologie Commissie

Door Stan Dessens
Voorzitter van de Planologie Commissie

In mijn bijdrage voor het OGLV Magazine van 2022 voorspelde ik het al. Het spel rondom het land van boer Rodenburg kwam op de wagen!! Wij wisten al langer dat de firma Niersman de gronden van de voormalige boerderij van Rodenburg had gekocht. In 2022 had Niersman al een spierinkje uitgeworpen met een aankondiging door Wdevelop (= Niersman) van een woonwijk(je) in dit gebied. In januari zei de gemeente nog van niks te weten. Toen in mei wethouder van der Elst een gesprek had gevoerd met Niersman over de ontwikkeling van het land van boer Rodenburg, kon hij niets anders dan de Raad informeren. Dat deed hij in een brief van 2 juni 2023. Daarin schreef hij: 'met het oog op de herijking van het afwegingskader en de prioritering van alle projecten, bekijken we momenteel hoe en wanneer we proces en inhoud kunnen gaan oppakken.' Wij sprongen als een bok op de haverkist en op 24 juni lag er een stevige brief van onze kant bij het College en de Raad.

Wij verzetten ons tegen de ontwikkeling van het land van boer Rodenburg tot een woonwijk omdat het in het buitengebied van ons dorp ligt en het laatste stukje agrarisch groen is in ons dorp. Juist omdat wij ons ook zeer bewust zijn van de grote behoefte aan nieuwe betaalbare woningen in ons dorp hebben wij ons ervan vergewist dat er serieuze mogelijkheden zijn voor voldoende woningen binnen de bebouwde kom. In mijn inspraak voor de Commissie Wonen, Ruimte en Groen (WRG) van de gemeenteraad op 7 september verwoordde ik het aldus: 'Er is binnen de bebouwde kom nog voldoende ruimte voor het realiseren van in ieder geval 1400 woningen in de periode tot 2030 en daar kunnen er nog een paar honderd bijkomen met additionele ontwikkelingen.' Ook is op initiatief van bewoners een actiescomité opgericht om Rodenburg groen te houden. Die verzamelden in de zomer (bijna) 400 steunbetuigingen, die op 22 augustus door Jelto Terpstra aan wethouder van der Elst werden aangeboden. In de tussentijd is duidelijk geworden dat bij geen van de politieke partijen in Voorschoten

de handen op elkaar gaan voor bebouwing van het land van Rodenburg. Sterker nog: de grootste mogelijke meerderheid is tegen. Rodenburg blijft groen.

Wij hebben een lijst met locaties en de daarop te bouwen woningen opgesteld, goed voor ruim 1400 (uit te breiden tot 1700) woningen. Om dat te realiseren is wel een sterke regiefunctie van de gemeente noodzakelijk, en de wil om op een paar dossiers door te pakken. Ik noem als meest sprekende voorbeeld de te ontwikkelen Centrumvisie. Zonder het historische karakter aan te tasten kunnen er een paar honderd woningen gerealiseerd worden op het Churchillplein, om de Kruispuntkerk (de Noordvleugel) en rond het MOC-terrein (de Zuidvleugel). Maar durf dan de stap te zetten om de Gemeentewerf uit te plaatsen. Zo nodig blijven we ook in 2024 onze pijlen op dit dossier richten.

Duurzaamheid

In Voorschoten hebben enkele burgers het initiatief genomen om een duurzaamheidsplatform op te richten. De commissie heeft de oprichters voorgesteld om zo veel mogelijk gezamenlijk op te trekken. Dat is door de leden van het platform verwelkomd en het eerste onderwerp heeft zich al aangediend (zie hieronder).

Duurzaamheid en klimaatadaptatie

Dit voorjaar heeft de gemeente een (ontwerp) klimaatadaptatienota uitgebracht. Daarop konden belangstellenden reageren. OGLV heeft gereageerd en heeft benadrukt dat met name concrete maatregelen aan de orde zijn voor de bestaande bouw. De gemeente heeft in haar nota een versnelling t.o.v. het landelijk beleid met 10 jaar voorgesteld, maar dat op geen enkele manier onderbouwd, en de voorgestelde maatregelen waren met name gericht op de nieuwbouw hetgeen over maar hooguit 10 à 15% van het aantal woningen gaat. Evenals bij de energietransitie gaat het bij klimaatadaptatie met name om de bestaande bouw! Met ons

commentaar op de zienswijze is, net als met het commentaar van overige indieners, vrijwel niets gedaan in de definitieve versie van de nota. Het zij zo. Wel heeft de gemeente voor het najaar 2023 een participatieoverleg met geïnteresseerden in het vooruitzicht gesteld. Wij gaan daar zeker aan meedoen en hebben al met het duurzaamheidsplatform afgesproken dat we daarin samen optrekken. Onze eerste gezamenlijke notitie over concrete maatregelen is al ingediend.

Flexwoningen

Zeer ingenomen zijn wij met het voorgenomen beleid van de gemeente ten aanzien van flexwoningen. Doel is het snel realiseren van 120 tijdelijke, relatief kleine woningen voor statushouders en jonge toetreders tot de woningmarkt. Die moeten gebouwd worden op locaties die niet bestemd zijn voor de reguliere woningbouw en het onderzoek naar geschikte locaties moet met voortvarendheid

ter hand worden genomen. De gemeente wil vijf voorkeurslocaties nader onderzoeken. De flexwoningen zouden er in 2025 moeten staan. Anders kan Voorschoten zijn problemen t.a.v. diverse doelgroepen, maar ook van onze eigen jongeren niet snel en doeltreffend oplossen.

Ontwikkelingen in het centrum

Wij volgen dit dossier met grote belangstelling; ik heb daar in het voorgaande al iets over gezegd. De historische kern van Voorschoten heeft een impuls nodig op de Noord- en de Zuidvleugel. De plannen daarvoor zijn niet zo ingewikkeld en er staan al partijen klaar om de handen uit de mouwen te steken. Maar, ik herhaal het nog maar een keer, Raad en College: hak de knopen nu eens door.

Onze Planologie Commissie zal de gemeente kritisch op al deze terreinen volgen, maar is ook graag bereid om de gemeente terzijde te staan om al deze ambities te realiseren. ■

het regenwater langer vasthoudt als er grote stortbuien optreden. 'Overtollig' water kunnen we vasthouden door retentievijvers en wadi's te maken. De woonomgeving wordt er alleen maar interessanter en mooier van. De kwaliteit van het oppervlaktewater in en rond de bebouwde kom is, zoals in vrijwel geheel Nederland, niet al te goed. Sportvissers hebben hier al vaak over geklaagd en wij hebben het gemeentebestuur hierop schriftelijk aangesproken.

Wij streven ernaar dat insecten, vooral bijen (niet in de eerste plaats honingbijen), gebruik kunnen maken van insectenlinten dwars door de bebouwde kom tussen hun verblijfplaatsen en de zoekplaatsen naar voedsel. Waar nodig moeten we obstakels in deze linten trachten op te ruimen of te verzachten. Hiervoor moeten we natuurlijk wel weten wat de mate en aard van de biodiversiteit in de verschillende buurten en wijken is. Daarom zullen we bezien of we op verschillende plekken metingen ter zake kunnen doen, zoals we dat al in de Dobbewijk hebben gedaan. We bekijken in welke mate de bebouwing en de daarbij horende private tuinen ruimte geeft aan insecten, knaagdieren, vogels en vlermuizen. In verschillende steden, zoals Leiden, ontwikkelen zich buurtinitiatieven om de bewoners te stimuleren hun tuinen te ontstenen (actie Steenbreek), straattuintjes en groene schuur- en garagedaken aan te leggen. Hierboven zeiden we al dat berging van water ter plekke noodzakelijk is. We moeten er dus voor zorgen dat er zo min mogelijk verstening is in particuliere tuinen, op schoolpleinen etc. om water gemakkelijk in de bodem te kunnen laten sijpelen. Ook de begroeiing moet daaraan meehelpen.

De groene inrichting van de bebouwde kom moet zodanig zijn dat deze uitnodigt tot wandelen, waarbij bijzondere aandacht voor kinderen van verschillende leeftijdsgroepen geboden is. Natuurvriendelijk spelen, waarbij water, zand, hout etc. beschikbaar zijn, dient in alle woonwijken mogelijk te zijn. Wat kan er nog gebeuren op schoolpleinen?

De openbare ruimte is ook recreatieruimte: aantrekkelijke, deels beschaduwde, wandel- en fietsroutes moeten optimaal gebruik van de woonomgeving en van het buitengebied

mogelijk maken. Wandelen is belangrijk voor de gezondheid. De inrichting van de woonomgeving kan daartoe uitnodigen of juist ontmoedigen.

Groenonderhoud staat financieel onder druk. Wij zullen moeten meedenken over een zodanige onderhoudsarme inrichting van grote delen van de bebouwde kom, dat de biodiversiteit en de aantrekkelijkheid voor de inwoners overeind blijven. De groene inrichting van schoolpleinen en omlijsting van sportvelden is uiteraard ook onderwerp van ons beleid. Er leven vele ideeën over vergroening en beter leven onder onze inwoners.

Wij zijn bezig te onderzoeken of er ruimte en enthousiasme is voor de aanleg van plukbossen en gemeenschappelijke moestuinen. Dat is niet zo makkelijk in een dichtbebouwde bebouwde kom, maar onmogelijk is het zeker niet. Bij nieuwbouw zou het een vanzelfsprekend aandachtspunt moeten zijn. Kleine ingrepen zoals straattegeltuintjes, het inplanten van boomspiegels of het verwilderen van stukjes plantsoen hoeven niet op belemmeringen te stuiten.

Voorschoten ligt op een cruciale plek in het ruimere landschap. De woonkwaliteit van Voorschoten is bijzonder groot door de prachtige omgeving van landschappen met totaal verschillende belevingskwaliteiten. Deze landschappen zijn belangrijk voor de biodiversiteit. Onze bebouwde kom vormt een barrière tussen het duin- en landgoederenlandschap aan de westkant en het open veenweidegebied aan de oostkant. Bij ruimtelijke ingrepen in de bebouwde kom moeten we rekening houden om deze barrièrewerking zoveel mogelijk te verminderen. De druk op de ons omringende open ruimte is enorm. Daarom zullen we in ons werk verder kijken dan onze eigen gemeente. In het bijzonder zullen we alert moeten zijn op de Duivenvoordecorridor, op het recreatiegebied Vlietland, het landgoed de Horsten, de natte polders tussen Voorschoten, Leidschendam en Wassenaar ("Laarzenpad"). In de Duivenvoordecorridor hebben we als vereniging in het recente verleden landschappelijk ernstig verlies moeten incasseren, zoals de versnippering door kleine bouwlocaties in

Waarvoor staat de Groencommissie van OGLV?

Door Peter Dordregter
Voorzitter van de Groencommissie

We zien de bebouwde kom en het buitengebied van Voorschoten als een landschap met verschillende te onderscheiden deellandschappen, ieder met een eigen karakter. Het is belangrijk om dat te onderscheiden, omdat de biodiversiteit en de geëigende beplanting dienovereenkomstig verschillend kunnen en moeten zijn. Onze omgeving is door mensen geschapen. Ruimtelijke ordening en inrichting zijn cultuurschepping, die aan bewoners en gebruikers schoonheid, belevingswaarde en identiteit bieden en daarmee hun welzijn bevorderen.

Wij willen de biodiversiteit bevorderen en deze inbedden in een landschap van gevarieerde beplanting, bloembedden, watergangen, hagen en bosjes. Biodiversiteit kan en moet samengaan met het scheppen van schoonheid. Daarom willen we graag daar waar het kan natuurvriendelijke niet beschoeide waterkanten. Daarom moeten we ook de verscheidenheid aan bomen en heesters beschermen, uitbreiden en verstevigen. Zo vergroten we niet alleen het woongenot, maar zorgen ervoor dat de boomkruinen bescherming bieden tegen 'hittestress' en de ondergrond

het gebied duidelijk laat zien. Groene ruimte is een kostbaar goed, dat ernstig wordt bedreigd. Bouwen in de omringende groene ruimte kan voorkomen worden als de beschikbare en geschikte locaties binnen de bebouwde kom goed worden benut. Dat een projectontwikkelaar de

open ruimte tussen de Nassauwijk en Adegeest heeft opgekocht van de voormalige boer en ideeën wil presenteren om het qua omgevingskwaliteit kostbare groen te bebouwen, moet een ernstige waarschuwing zijn. ■

Activiteitenprogramma voor het eerste halfjaar van 2024

Januari	Sieboldhuis, Japan op de gevoelige plaat
Februari	Lakenhal, Strijden ga ik – Anton de Kom en de Surinaamse Studenten Unie
Maart	Stegenwandeling Leiden
April	Nationaal smalspoormuseum bij Valkenburgse meer incl. rondrit
Mei	2e helft bomenroute in Voorschoten
	Bezoek aan Berbice te Voorschoten met rondleiding door het huis en de tuin

Spelregels OGLV-excursies

Elke excursie wordt ongeveer twee weken van tevoren met meer details aangekondigd in een nieuwsbrief, waarna belangstellenden zich kunnen aanmelden. Bij alle excursies is een rondleiding inbegrepen.

Bij de excursies wordt de nieuwe procedure gevolgd, zodat zoveel mogelijk leden van OGLV van de aangeboden excursies gebruik kunnen maken. Inmiddels wordt deze procedure al enkele maanden

gehanteerd met goed resultaat.

Excursies zijn in beginsel gratis voor een OGLV-lid met partner. Niet-leden betalen een eigen bijdrage van 5 euro per excursie. Indien de kosten voor een excursie het beschikbare budget overschrijden, wordt ook aan OGLV-leden een eigen bijdrage gevraagd. Entreegelden voor musea e.d. zijn voor eigen rekening van de deelnemers.

Activiteitencommissie

De excursies worden georganiseerd door de Activiteitencommissie van OGLV, bestaande uit:

Gaspard de Jong, Josée Nan, Gerrie van Oirsouw, Hetty de Vrijer

OGLV Activiteitencommissie

De 11 activiteiten die Gerrie van Oirsouw, Marijke Reinsma, Gaspard de Jong en Hetty de Vrijer het afgelopen jaar organiseerden waren altijd binnen een mum van tijd vol. Marijke en Gerrie nemen eind 2023 na zes jaar afscheid van de commissie.

Het boek van Marijke Reinsma 'Voorschoten tussen 1200 en 1400, Een ambacht in het graafschap Holland' bleek ook in de Koninklijke Bibliotheek aanwezig

Gerrie van Oirsouw bewondert de maan bij de Leidse Sterrewacht.

Een zonnige en drukbezochte Open Monumentendag 2023

ALLEMANSGEEST
RESTAURANT

Heeft u al gereserveerd voor kerst? Bij Restaurant Allemandsgeest in Voorschoten kunt u genieten van een prachtig 5-gangen kerstmenu.

Hofweg 55 - 2251 LP - Voorschoten

KERSTMENU

Amuse Noël
☆
Voorgerecht
Terrine hertenwang | eendenlever | abrikoos zuurkool | pastinaak

☆
Tussengerecht
Coquille | pompoen | citrus | specerijenjus
Supplement kaviaar € 12,50

☆
Tussengerecht
Rog | garnaal | kapper bouillon | bloemkool

☆
Hoofdgerecht
Fazant | gratin | sjalot | vogeljus
Supplement truffel € 10,-

☆
Nagerecht
Hemel op aarde

☆
5-gangen € 110,-

Wij houden rekening met speciale eet- of dieetwensen en vernemen die graag op voorhand.

Openingstijden kerstdagen

24 december	gesloten
25 december	lunch - ontvangst 12.00 uur diner - ontvangst 18.30 uur
26 december	lunch - gesloten diner - ontvangst 18.30 uur

Graag telefonisch reserveren T: 071 576 4175 of per email E: info@allemandsgeest.nl

071 - 710 74 02

Full service ICT dienstverlening.

Eén adres voor al uw IT-vraagstukken
(MKB en particulier)

IT beheer

Support en reparatie

Webdesign

Advies

Hard- en software

Beveiliging

Back-up

Cloud werkplek

Telefonie

Internet verbinding

Hosting en domein

E-mail

Printers en supplies

Verhuur en lease

Kijk voor meer informatie op onze website www.compleetit.nl of neem direct contact op!

40 OGLV Magazine • december 2023